

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΡΘΡΟΥ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

ΘΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΩΜΑΡΑΣ

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

*Διεπιστημονικές προσεγγίσεις
Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*

Επιμέλεια
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - GUTENBERG

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ+

ΘΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ*
ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΩΜΑΡΑΣ**

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κείμενο αυτό έχει ως στόχο την ανάδειξη της κοινωνικοεπαγγελματικής φυσιογνωμίας της Λάρισας και εγγράφεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια μελέτης της κοινωνικής συγκρότησης των μεγάλων αστικών κέντρων του ελλαδικού χώρου¹. Η μελέτη της κοινωνικής δομής του αστικού χώρου έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών και διαφορετικών προσεγγίσεων από την εποχή της Σχολής του Σικάγο. Δεν θα γίνει εδώ αναφορά στην εκτεταμένη σχετική βιβλιογραφία². Διευκρινίζουμε

+ Εντάσσεται στις εργασίες του ερευνητικού προγράμματος "Κοινωνική διάρθρωση των ελληνικών πόλεων" που χρηματοδοτείται από τη Διεύθυνση Πολεοδομικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΧΩΔΕ (απόφαση Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ 18436/6100 17.6.1997).

* Αναπληρωτής Καθηγητής Γεωγραφίας του Αστικού Χώρου στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

** Χωροτάκτης - Περιφερειολόγος Μηχανικός.

1 Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής, και ως συνέχεια μιας προκαταρκτικής δουλειάς για τον κοινωνικό διαχωρισμό στην Αθήνα (Μαλούτας 1992 και 1993) και το Βόλο (Μαλούτας 1995α), έχουν ήδη δημοσιευθεί ορισμένα κείμενα με έμφαση στη μεθοδολογία της διερεύνησης της κοινωνικοεπαγγελματικής μορφολογίας του ελληνικού αστικού χώρου με τη χρήση πολλαμεταβλητών στατιστικών μεθόδων (Μαλούτας 1996α, 1996β, 1998, Πανταζής 1995). Παράλληλα, και με επίκεντρο το Εργαστήριο Χωρικής Ανάλυσης & Θεματικής Χαρτογραφίας του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας εκπονούνται σχετικές διδακτορικές και διπλωματικές εργασίες με θέματα όπως η αποτύπωση της κοινωνικής μορφολογίας της Θεσσαλονίκης, η διερεύνηση του καθ' ύψος κοινωνικού διαχωρισμού στην Αθήνα (Καραδημητρίου 1999) κ.ά.

2 Για μια σύντομη κριτική αναφορά σε αυτήν την πορεία βλ. Bassett, Short (1980), Knox (1995), Flanagan (1993: 45-72), Gottdiener (1994), Hamnett (1996).

Δ. Οικονόμου, Γ. Πετράκος (1999) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων. Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας · GUTENBERG, Βόλος, σσ. 327-357.

μόνον ότι η προσέγγισή μας εντάσσεται, όσον αφορά τα εργαλεία ποσοτικής ανάλυσης, στην παλαιά μεθοδολογική προσέγγιση της *παραγοντικής οικολογίας* (factorial ecology)³ και, όσον αφορά το στόχο, στην πρόσφατη συζήτηση για την κοινωνική πόλωση και τον κοινωνικό διαχωρισμό στον αστικό χώρο⁴, ως προς την οποία το παρόν κείμενο αποτελεί κυρίως συμβολή στην τεκμηρίωση της υπάρχουσας κατάστασης.

Οι έρευνες που χρησιμοποίησαν τη μέθοδο της *παραγοντικής οικολογίας* στηρίχθηκαν στις βασικές υποθέσεις του προηγούμενου υποδείγματος, της *ανάλυσης κοινωνικών περιοχών* (social area analysis). Σύμφωνα με το υπόδειγμα αυτό των Shevsky και Bell (1955), υπάρχουν τρεις άξονες κοινωνικού διαχωρισμού των πόλεων: η *κοινωνική ιεραρχία* (που προσεγγίζεται συνήθως μέσω μεταβλητών όπως το επάγγελμα, το εισόδημα, το μορφωτικό επίπεδο), ο *οικογενειακός τύπος* (που αφορά κυρίως τον τύπο του νοικοκυριού και συσχετίζεται με τον τύπο κατοικίας και με το καθεστώς ενοίκησης) και η *εθνότητα*. Αυτό που πέτυχαν οι έρευνες παραγοντικής οικολογίας ήταν να πιστοποιήσουν την ύπαρξη των τριών αυτών αξόνων διαχωρισμού σε πολλές (αμερικανικές κυρίως) πόλεις. Εξάλλου, οδήγησαν στη διατύπωση μοντέλων όσον αφορά τα σχήματα χωρικού διαχωρισμού σύμφωνα με τους παραπάνω άξονες: *τομεακό* για την κοινωνική ιεραρχία, *κατά ζώνες* (ομόκεντρες) για τον οικογενειακό τύπο και *τοπικών συγκεντρώσεων* για την εθνότητα (Cadwallader 1996: 147-148, Knox 1994: 214-216, 1995: 47-52).

Για τις πόλεις μεσαίου μεγέθους ειδικότερα, η ερευνητική εμπειρία είναι πιο περιορισμένη αφού το ενδιαφέρον εστιάστηκε κυρίως στις μεγαλύτερες. Ορισμένες διερευνήσεις σε αμερικανικές πόλεις μεσαίου μεγέθους έδειξαν ότι οι δύο πρώτοι άξονες διαχωρισμού (κοινωνική ιεραρχία και οικογενειακός τύπος) ισχύουν με ανάλογο τρόπο και στις περιπτώσεις αυτές, ενώ ο τρίτος (εθνότητα) είναι λιγότερο προφανής (Cadwallader, 1996: 148-151).

Από ανάλογες μελέτες σε ευρωπαϊκές πόλεις επιβεβαιώθηκε η πρωταρχική θέση της κοινωνικής ιεραρχίας ως διαχωριστικού άξονος, ενώ παράλληλα προέκυψε ότι τα σχήματα διαχωρισμού που αφορούν τον οικογενειακό τύπο και τον τύπο κατοικίας είναι μάλλον πολύπλοκα και ότι η εθνότητα διαχωρίζεται συνήθως με βάση τον πρώτο άξονα, επειδή οι περισσότερες μειονότητες ακολουθούν τη χωρική κατανομή των χαμηλότερων θέσεων της συνολικής κοινωνικής ιεραρχίας (White 1984: 189-190).

3 Βλ. κυρίως Davies (1984), Cadwallader (1996: 123-152), Rhein (1994). Για αναφορές στις ευρωπαϊκές πόλεις ειδικότερα, βλ. White (1984: 151-190), Burtenshaw et al. (1991: 44-68).

4 Η συζήτηση αυτή αφορά τη θέση περί έντασης της κοινωνικής πόλωσης και του κοινωνικού διαχωρισμού ως αποτέλεσμα των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης στη λειτουργία και συγκρότηση των μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων του δυτικού κόσμου (Sassen 1991, Mollenkopf, Castells 1991), η οποία έγινε αντικείμενο κριτικής όσον αφορά την προβολή των σχετικών εξελίξεων ως αναπόφευκτων και συνακόλουθα της υποβάθμισης του ρόλου της (προνοιακής) πολιτικής (Hamnett 1994 και 1996, Pretceille 1995 και 1997, κ.ά.).

Στην παρούσα διερεύνηση το ενδιαφέρον επικεντρώνεται κυρίως στη διάσταση της κοινωνικής ιεραρχίας, η οποία αναλύεται διαζωδικότερα με τη χρήση μεγάλου αριθμού μεταβλητών που αφορούν το επάγγελμα, τη θέση στο επάγγελμα και το φύλο. Η επικέντρωση αυτή επιτρέπει τη χρήση ακριβέστερων παραγοντικών μεθόδων⁵, δημιουργώντας καλύτερες προϋποθέσεις για μια αξιόπιστη μελλοντική μελέτη της εξέλιξης όσον αφορά την πόλωση των κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών. Ο οικογενειακός τύπος δεν συνεξετάζεται μεν, λόγω των περιορισμών που συνεπάγεται η επιλεγείσα ανάλυση, αλλά εξετάζεται εκ των υστέρων η συσχέτισή του με το σχήμα του κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού που προκύπτει από την ανάλυση. Τέλος, η εθνότητα – παρά την ιδιαίτερα αυξημένη σημασία που αποκτά στις ευρωπαϊκές πόλεις και στις πόλεις του ευρωπαϊκού νότου ειδικότερα – δεν εξετάζεται λόγω της απουσίας αξιόπιστων στοιχείων σε επίπεδο απογραφής πληθυσμού.

Η επιλογή της κοινωνικοεπαγγελματικής παραμέτρου ως βασικού δείκτη κοινωνικής διαίρεσης του αστικού χώρου στηρίζεται στην ιδιότητά της να αποδίδει συνθετικά μια βασική ιεραρχική σχέση που διατρέχει τον κοινωνικό ιστό και η οποία εμφανίζει μεγάλη συνάφεια με άλλες παραμέτρους, όπως το εισόδημα ή το μορφωτικό επίπεδο. Η επιλογή αυτή δεν σημαίνει κατ' ανάγκην υποτίμηση άλλων παραμέτρων (πολιτισμικών, φυλετικών κ.λπ.), με την αναγωγή τους σε απλό συμπλήρωμα των κενών που αφήνει η βασική παράμετρος, αλλά προσπάθεια διαμόρφωσης ενός συνολικού σχήματος κοινωνικού διαχωρισμού με βάση μία παράμετρο συνολικής εμβέλειας⁶, έστω και αν το σχήμα αυτό ενδέχεται στη συνέχεια να αναθεωρηθεί σε σημαντικό βαθμό σύμφωνα με άλλες παραμέτρους⁷.

5 Για την παραγοντική οικολογία των πόλεων χρησιμοποιήθηκε κυρίως η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες με περιστροφή των αξόνων. Η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες έχει τη δυνατότητα να συνεξετάζει ανόμοιες μεταβλητές, χάνοντας ωστόσο σε ακρίβεια ιδιαίτερος όταν οι γεωγραφικές ενότητες αναφοράς δεν είναι ανάλογου πληθυσμιακού βάρους. Αυτό συμβαίνει επειδή τα δεδομένα για κάθε χωρική ενότητα επηρεάζουν με μοναδικό τρόπο και όχι σταθμισμένα το τελικό αποτέλεσμα. Η περιστροφή των αξόνων, εξάλλου, αποτελεί αμφιλεγόμενη πρακτική η οποία, αν μη τι άλλο, σε περιπτώσεις όπως η προκειμένη αλλοιώνει κατά τρόπο μη ελεγχόμενο τη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων μεταξύ διαφορετικών πόλεων. Η ανάλυση αντιστοιχιών, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα διερεύνηση ακολουθώντας το μεθοδολογικό υπόδειγμα κοινωνικοεπαγγελματικών ταξινομήσεων από τη γαλλική στατιστική υπηρεσία [INSEE] (Aldighi et al., 1988), δεν παρουσιάζει τα παραπάνω μειονεκτήματα, αλλά απαιτεί πολύ μεγαλύτερη ομοιογένεια όσον αφορά τις συνεξεταζόμενες μεταβλητές.

6 Ο Hammett διατυπώνει αυτή τη θέση (1996: 4-5 και 199-204) συνοψίζοντας τη συζήτηση για την επανεμφάνιση της κουλτούρας στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος και τη νέα ανάπτυξη που γνωρίζει η πολιτιστική γεωγραφία. Η διατύπωση αυτή, ωστόσο, δεν λύνει τα σημαντικά μεθοδολογικά προβλήματα που συνεπάγεται για την (εμπειρική) έρευνα η υιοθέτηση πολλαπλών και αλληλεξαρτώμενων παραγόντων και επιπέδων προσδιορισμού της κοινωνικής ιεραρχίας/στρωμάτωσης.

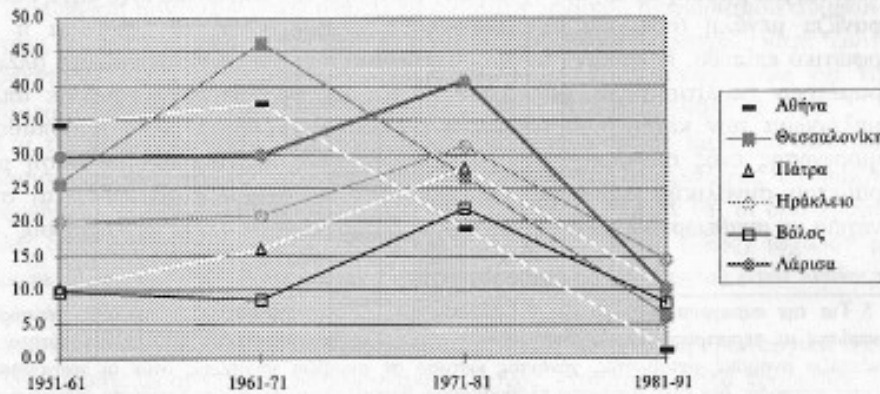
7 Η συζήτηση όσον αφορά την αποτύπωση και ερμηνεία των προσδιοριστικών παραγόντων και των χαρακτηριστικών της κοινωνικής διαίρεσης είναι συνεχής, τουλάχιστον από τις αρχές του αιώνα. Επίκεντρο αποτελεί το πρόβλημα του προσδιορισμού και της απόδοσης της κοινωνικής ιεραρχίας και στρωμάτωσης από τις σχέσεις παραγωγής, από τις σχέσεις δηλαδή στις οποίες εμπλέκονται τα άτομα στο πλαίσιο της οικονομικής διαδικασίας και, κυρίως, από τη θέση τους στην αγορά εργασίας. Για μια εμπειριστικώς παρουσιάση της συζήτησης αυτής στην εξέλιξή της, βλ. Crompton (1993).

Το συνολικό αυτό σχήμα θεωρούμε περισσότερο εργαλείο και λιγότερο τελικό προϊόν της μελέτης του κοινωνικού διαχωρισμού.

* * *

Η Λάρισα συγκαταλέγεται μεταξύ των έξι μεγαλύτερων πόλεων της χώρας, εκείνων που αριθμούν περισσότερους από 100.000 κατοίκους. Κατά την περίοδο 1951-1991 ο πληθυσμός της σχεδόν τριπλασιάστηκε, και με την έννοια αυτή αποτελεί σε μεγάλο βαθμό δημιούργημα της μεταπολεμικής περιόδου. Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου αυτής παρουσίασε ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης σημαντικά ανώτερους από τις υπόλοιπες πόλεις συγκρίσιμου μεγέθους, και ήταν η μόνη που σημείωσε κατά τις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες ποσοστό αύξησης ανάλογο με εκείνο των δύο μεγαλύτερων αστικών κέντρων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1: Ποσοστιαία αύξηση του πραγματικού πληθυσμού στις πόλεις άνω των 100.000 κατοίκων 1951-1991

Η κοινωνικοεπαγγελματική συγκρότηση της Λάρισας δεν παρουσιάζει σημαντική διαφορά από εκείνη των υπόλοιπων πέντε μεγάλων πόλεων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1. Από τις ευρείες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (ΚΕΚ) που περιλαμβάνονται στον Πίνακα⁸, μόνο οι αγρότες παρουσιάζουν ποσοστό σημαντικά μεγαλύτερο των υπολοίπων πόλεων.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση προέρχονται από την απογραφή πληθυσμού της ΕΣΥΕ του 1991 και αφορούν ειδικές χωρικές υποδιαρέσεις της πόλης (ζώνες κατοικίας) οι οποίες συγκροτήθηκαν με βάση τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια, ώστε το, κατά τεκμήριο, ενιαίο πολεοδομικό ύφος να

⁸ Για το αναλυτικό περιεχόμενο των κατηγοριών αυτών, βλ. Μαλούτας κ.ά. (1999).

αντιστοιχεί ως ένα βαθμό και σε ενιαίο κοινωνικό περιεχόμενο⁹. Οι 49 ζώνες κατοικίας που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση εμφανίζονται στον Χάρτη 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ποσοστιαία σύνθεση του ενεργού πληθυσμού των ελληνικών πόλεων με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων ανά ευρείες ομάδες κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών

Πόλις	Υψηλές ΚΕΚ	Μεσαίες ΚΕΚ	Καλλιτέχνες κ.ά.	Χαμηλ. τριτογ.	Αγρότες	Πρωθω-μακας ΚΕΚ	Εργάτες ανεξάρ-τητοι	Εργάτες μισθωτοί
Αθήνα	12.5	38.8	1.8	13.3	0.7	1.2	9.5	22.2
Θεσσαλονίκη	14.4	32.4	1.4	13.1	0.7	1.4	10.6	26.1
Ηράκλειο	10.5	35.4	1.0	15.4	2.5	1.7	12.2	21.3
Λάρισα	10.1	34.5	0.9	10.8	4.6	1.5	12.4	25.2
Πάτρα	10.8	35.6	1.0	12.3	1.3	1.1	11.4	26.4
Βόλος	9.9	32.8	0.9	10.3	3.2	1.7	11.9	29.4

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία.

Η κοινωνική ιεραρχία αποδόθηκε με 74 κοινωνικοεπαγγελματικές μεταβλητές ώστε να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν πιο λεπτομερής διάκριση μεταξύ των ζωνών ανάλυσης. Οι μεταβλητές αυτές περιέχουν σύνθετη πληροφορία που αναφέρεται στο επάγγελμα, τη θέση στο επάγγελμα και το φύλο (Πίνακας 2) και αποτελούν συνδυασμό αναλυτικότερων κατηγοριών της ΕΣΥΕ με γνώμονα την απόδοση της κοινωνικής ιεραρχίας¹⁰.

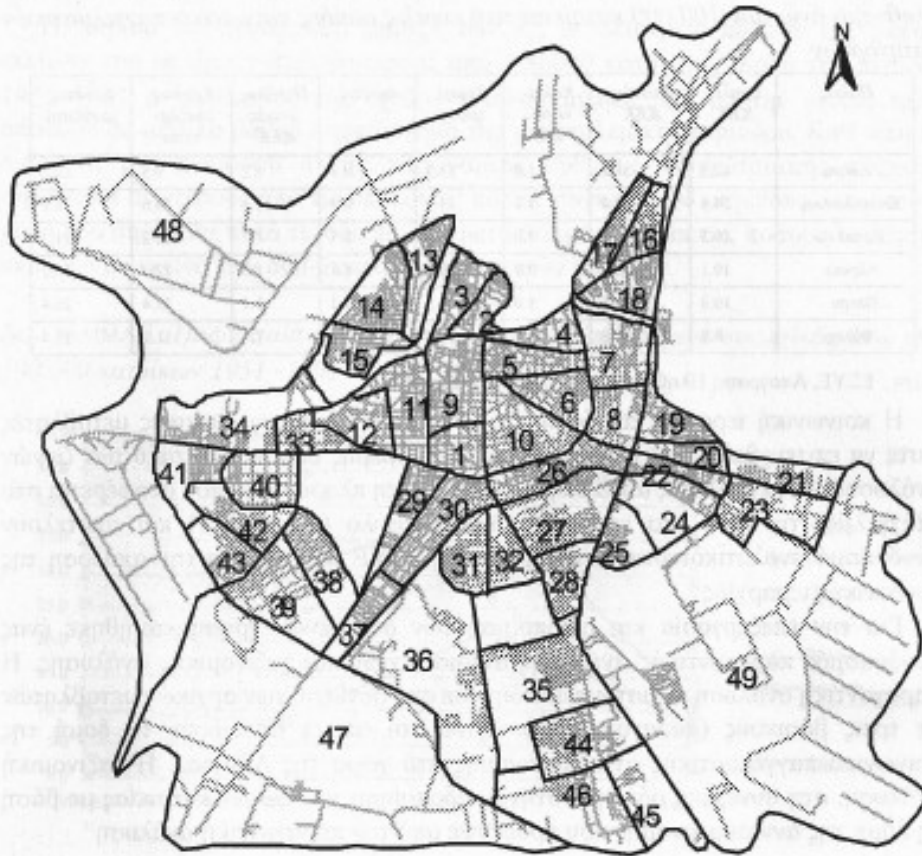
Για την επεξεργασία και αξιοποίηση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ένας συνδυασμός παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών και ταξινομικής ανάλυσης. Η παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών οδήγησε στη σύνθεση των αρχικών μεταβλητών σε τρεις βασικούς (παραγοντικούς) άξονες, οι οποίοι αποδίδουν τη δομή της κοινωνικοεπαγγελματικής ανισοκατανομής στο χώρο της Λάρισας. Η ταξινομική ανάλυση, στη συνέχεια, οδήγησε στην ομαδοποίηση των ζωνών κατοικίας με βάση τη δομή της ανισοκατανομής που προέκυψε από την παραγοντική ανάλυση¹¹.

9 Στις ευρωπαϊκές πόλεις η σχέση μεταξύ μεταβλητών που αφορούν την κατοικία και κοινωνικής ιεραρχίας είναι πολύ λιγότερο προφανής από ότι στις αμερικανικές, καθώς υπεισέρχονται παράγοντες (προγράμματα κοινωνικής κατοικίας, ιστορικές γειτονιές κ.λπ.) που την κάνουν πολύ πιο πολύπλοκη. Έτσι, στις πόλεις αυτές η σχέση κατοικίας και κοινωνικής ιεραρχίας συνοψίζεται κυρίως στη έντονη συσχέτιση της τελευταίας με τις ανόσεις της κατοικίας (White, 1984: 159). Στις ελληνικές πόλεις, ωστόσο, και ιδιαίτερα σε εκείνες που συγκροτήθηκαν πολύ πρόσφατα, όπως η Λάρισα, η σχέση είναι λιγότερο πολύπλοκη. Αυτό δεν συμβαίνει επειδή υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ τύπων κατοικίας ή/και καθεστώτος ενοίκησης και κοινωνικών κατηγοριών (αντίθετα είναι γνωστό ότι και οι δύο αυτές μεταβλητές είναι κοινωνικά διάχυτες), αλλά λόγω της κοινωνικής συνέπειας των διαδικασιών αστικοποίησης σε χωρικά συναφείς (γειτονικούς) χώρους.

10 Για μια αναλυτική αναφορά στη λογική της συγκρότησης των 74 αυτών κοινωνικοεπαγγελματικών μεταβλητών, βλ. Μαλούτας (1996α: 94-98).

11 Η χρησιμοποιούμενη μεθοδολογία έχει περιγραφεί λεπτομερώς σε προηγούμενες ευκαιρίες. Βλ., Μαλούτας (1996α) για μια αναλυτική παρουσίαση της εφαρμογής-στο ίδιο αντικείμενο-της παραγοντικής ανάλυσης και Μαλούτας (1998) για μια αντίστοιχη παρουσίαση της ταξινομικής ανάλυσης. Για αντίστοιχες εφαρμογές σε διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, βλ. Αθανασιάδης (1995), Everitt, Dunn (1991), Everitt (1993) και για μια διεξοδική αναφορά στη μαθηματική και την επιχειρησιακή λογική των μεθόδων αυτών, βλ. Jambu (1989).

ΧΑΡΤΗΣ 1: Λάρισα - Ζώνες ανάλυσης

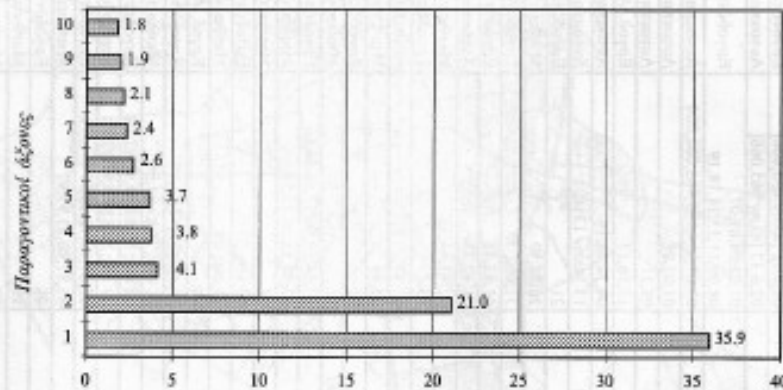
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Αναλυτικές κοινωνικο-κατηγορηματικές κατηγορίες (ΚΕΚ)

α/α	Περιγραφή επαγγέλματος	Κωδικός ΕΣΥΣ	Θέση στο επάγγελμα
1	Υψηλά ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, νομικοί, μηχανικοί)	02,6,12 [ελ.πν 065,066]	Εργολάβος
2	Υψηλά ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, νομικοί, μηχανικοί)	02,6,12 [ελ.πν 065,066]	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
3	Ελεύθερα επαγγέλματα (ελ.πν "αγροτών" και κολλά τεχνών-συναρπασίων-δημοσιογράφων)	01,03,04,05,07, 08,09,11,13,14,18,19	Εργολάβος
4	Τεχνικοί βοηθοί, ελεύθερα επαγγέλματα	03,07,01,4,955,065,066,084	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
5	Επιστημονικά επαγγέλματα συνυψη με φυσικές επιστήμες	01,05,08	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
6	Οικονομολόγοι & λογιστές	09,11	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
7	Δημοσιογράφοι-καλλιτέχνες-συναρπαστές	15,16,17	Εργολ.-Αυτοαπασχ.-Μισθ.
8	Λοιπά ελεύθερα επαγγέλματα	04,14,18,19	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
9	Εκπαιδευτικοί (ελ.πν καθηγητών, υπεράριθμης εκπαιδευτική)	13 [ελ.πν 131]	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
10	Διαθέτοντες επιχειρηματίες	21	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
11	Διαθέτοντες στέλεχη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα	20,40,50	Μισθωτός
12	Υπάλληλοι γραφείου	31 έως 39	Εργολ.-Αυτοαπασχ.-Μισθ.
13	Επιστάτες	41,42,43	Εργολάβος
14	Επιστάτες	41,42,43	Αυτοαπασχολούμενος
15	Μισθωτά στέλεχη εμπορίου και υπηρεσιών	42,43,44,52	Μισθωτός
16	Επιχειρηματίες στο χώρο των υπηρεσιών, κτηματικών συναλ.	44	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
17	Παλιότες και ελεύθεροι (κυρίως, ελεύθεροι)	45,49	Αυτοαπασχολούμενος
18	Παλιότες και ελεύθεροι (κυρίως, καλλιτέχνες)	45,49	Μισθωτός
19	Επιχειρηματίες στην αγορά υπηρεσιών	51	Εργολάβος
20	Επιχειρηματίες στην αγορά υπηρεσιών	51	Μισθωτός-Αυτοαπασχ.
21	Αποσπασμένοι στην καλύτερη βαθμίδα υπηρεσιών	53,54,55,56,57,58,59,86	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
22	Αποσπασμένοι στην καλύτερη βαθμίδα υπηρεσιών	53,54,55,56,57,59,86	Μισθωτός
23	Αποσπασμένοι στις υπηρεσίες υπαλλήλων	58	Μισθωτός
24	Γ.εργολ. και κτηνοτρόφοι	60 έως 69	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
25	Γ.εργολ. και κτηνοτρόφοι	61 έως 69	Μισθωτός
26	Εργολάβοι και αρχιτέκτονες	70	Εργολ.-Αυτοαπασχ.-Μισθ.
27	Τεχνίτες και εργάτες στη βιομηχανία	71 έως 78,83,84,96	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
28	Τεχνίτες και εργάτες στη βιομηχανία	71 έως 78,83,84,96	Μισθωτός
29	Τεχνίτες και εργάτες στη βιοτεχνία	79 έως 82,88,89,91,92,94	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
30	Τεχνίτες και εργάτες στη βιοτεχνία	79 έως 82,88,89,91,92,94	Μισθωτός
31	Τεχνίτες και εργάτες στις κατασκευές και επισκευές	85,87,90,93,95,97	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
32	Τεχνίτες και εργάτες στις κατασκευές και επισκευές	85,87,90,93,95,97	Μισθωτός
33	Τεχνίτες και εργάτες στις μεταφορές	98	Εργολάβος-Αυτοαπασχ.
34	Τεχνίτες και εργάτες στις μεταφορές	98	Μισθωτός
35	Τεχνίτες και εργάτες χωρίς εκπαίδευση	99	Μισθωτός
36	Συνταξιούχοι μ.α.β. (σύνολο επαγγέλμάτων)		
37	Καθηγητές, υπεράριθμοι, εκπαιδευτές	131	Μισθωτός

2. Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΙΣΟΚΑΤΑΝΟΜΗΣ (ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ)

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2, οι δύο πρώτοι άξονες που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση αντιστοιχούν αποδίδουν το 57% της αρχικής πληροφορίας και μαζί με τον τρίτο φθάνουν το 61%¹². Από την ανάλυση περιεχομένου των αξόνων προέκυψε ότι μόνο οι τρεις αυτοί άξονες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την απόδοση της βασικής δομής της αρχικής πληροφορίας, καθώς το περιεχόμενο των υπολοίπων αξόνων είναι ασυφές¹³.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2: Διαγραμματική παράσταση του ποσοστού απόδοσης της πληροφορίας από τους πρώτους δέκα παραγοντικούς άξονες

Αναζητώντας το περιεχόμενο των αξόνων με τη βοήθεια του Πίνακα 3, χρησιμοποιούμε τρεις βασικές τιμές που προκύπτουν από την παραγοντική ανάλυση αντιστοιχούν, και οι οποίες χαρακτηρίζουν τις κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (μεταβλητές) ως προς κάθε παραγοντικό άξονα. Η πρώτη – και σημαντικότερη όλων – είναι η *συσχέτιση της μεταβλητής με τον παραγοντικό άξονα*, που δίδεται από το τετράγωνο του συνημιτόνου της μεταξύ τους γωνίας, δηλαδή από το τετράγωνο του συντελεστή συσχέτισής τους. Εκφράζει το ποσοστό ερμηνείας της μεταβλητής από τον παραγοντικό άξονα και σημειώνεται *Συσχ*. Η δεύτερη είναι η *συντεταγμένη της μεταβλητής πάνω στον άξονα*, η οποία επιτρέπει τον εντοπισμό της σχετικής θέσης όλων των μεταβλητών ως προς αυτόν και σημειώνεται *Συντ* στον πίνακα. Το πρόσημό της είναι σημαντικό για το διαχωρισμό θετικών και αρνητικών συνδιακυμάνσεων μεταξύ των μεταβλητών. Η τρίτη είναι η *συμβολή της μεταβλητής*

¹² Η ποσοστιαία δομή των αξόνων παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα στο σύνολο των ελληνικών πόλεων με πληθυσμό μεγαλύτερο των 100.000 κατοίκων (Μαλούτας, 1996β: 4–5).

¹³ Υπενθυμίζουμε ότι το περιεχόμενο των αξόνων προκύπτει από τη σχέση τους με τις αρχικές μεταβλητές και καθίσταται ασυφές όταν οι σχέσεις αυτές είναι ασθενείς. Για μια λεπτομερή περιγραφή της διαδικασίας απόδοσης περιεχομένου στους παραγοντικούς άξονες, που αποτελεί και τη ουσιαστικότερη διαδικασία της παραγοντικής ανάλυσης, βλ. Μαλούτας (1996α: 100–117). Βλ., επίσης, Jambu (1989: 163–171 και 214–225).

στη διακόμανση του παραγοντικού άξονα. Από την τιμή αυτή προκύπτει η σχετική σημασία που έχει η συγκεκριμένη κατηγορία/μεταβλητή – ως προς τις υπόλοιπες – για τη διαμόρφωση του παραγοντικού άξονα και σημειώνεται *Συμβ*.

Ο Πίνακας 3 περιλαμβάνει τις μεταβλητές που, για κάθε άξονα, παρουσιάζουν σημαντική τιμή συσχέτισης (*Συσχ*), συμβολής (*Συμβ*) ή και τα δύο. Σημαντικές θεωρήθηκαν οι τιμές συσχέτισης που υπερβαίνουν το 400 (40% της πληροφορίας της μεταβλητής αποδίδεται από τον άξονα) και οι τιμές συμβολής που υπερβαίνουν το 13,5 (1,35% της πληροφορίας που αποδίδει ο άξονας προέρχεται από τη συγκεκριμένη μεταβλητή¹⁴). Οι υψηλές τιμές συσχέτισης και συμβολής αναδεικνύουν τις μεταβλητές που αποδίδουν τη βασική φυσιογνωμία και ευθύνονται για τη συγκρότηση των αξόνων αντίστοιχα. Οι συντεταγμένες των μεταβλητών στον άξονα αναδεικνύουν την ιεραρχική τους θέση ως προς αυτόν ανεξάρτητα από το βαθμό που τις αποδίδει: Έτσι, οι εργοδότες γιατροί, δικηγόροι και μηχανικοί [A1] τοποθετούνται σε πολύ πιο ακραία θέση στον πρώτο άξονα από τις υπαλλήλους γραφείου [Γ12], παρ' ότι οι τελευταίες αποδίδονται πολύ καλύτερα από αυτόν και συμβάλλουν πολύ περισσότερο στη συγκρότησή του.

Ο πρώτος και σημαντικότερος παραγοντικός άξονας (αποδίδει το 36% της διακόμανσης των αρχικών μεταβλητών) αναφέρεται στο διαχωρισμό μεταξύ, από τη μία, ορισμένων μεσαίων και (δευτερευόντως) υψηλών κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών (γυναικών υπαλλήλων γραφείου [Γ12], εκπαιδευτικών [A/Γ9] και μισθωτών γιατρών, δικηγόρων και μηχανικών [A/Γ2] κ.λπ.) και, από την άλλη, εργατικών και περιθωριακών κατηγοριών (ανδρών μισθωτών εργατών στη βιοτεχνία [A30] και τις κατασκευές [A32] και αυτοαπασχολούμενων πλανοδίων εμπόρων [A17]). Ο άξονας αυτός αποτελεί το βασικό άξονα διαχωρισμού του τόπου κατοικίας με βάση την κοινωνικοεπαγγελματική ιεραρχία.

Ανάλογον περιεχομένου είναι οι πρώτοι άξονες σε όλες τις μεγάλες ελληνικές πόλεις (Μαλούτας 1996β). Ειδικό χαρακτηριστικό της Λάρισας αποτελεί η συνύπαρξη της περιθωριακής κατηγορίας “αυτοαπασχολούμενοι πωλητές και πλανόδιοι” στον ίδιο άξονα με τις εργατικές κατηγορίες, οι οποίες καλύπτουν το μεγαλύτερο τμήμα των χαμηλών θέσεων στην κοινωνικοεπαγγελματική ιεραρχία. Η συνύπαρξη αυτή σημαίνει λιγότερο έντονο χωρικό αποκλεισμό – σε σχέση με τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις – της περιθωριακής αυτής κατηγορίας, με την έννοια ότι στη Λάρισα η κατοικία τους ακολουθεί χωροθετικό σχήμα ανάλογο με εκείνο του συνόλου των λαϊκών στρωμάτων. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη σημαντική συσχέτιση του άξονα με τις μεγαλύτερες περιθωριακές κατηγορίες της πόλης, που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα με μισθωτή σχέση εργασίας [A/Γ25], κάτι που δεν συμβαίνει στις υπόλοιπες μεγάλες ελληνικές πόλεις, όπου οι κατηγορίες αυτές χωροθετούνται κατά κανόνα με διαφορετικό σχήμα τόσο από τα υψηλά και μεσαία στρώματα όσο και από τα υπόλοιπα λαϊκά στρώματα.

¹⁴ Το 13,5 είναι η έκφραση σε χιλιοστά της μέσης συμβολής των 74 μεταβλητών ($1000 / 74 = 13,5$). Επιλέγονται συνεπώς οι μεταβλητές που είχαν μεγαλύτερη από τη μέση συμβολή στη διαμόρφωση του άξονα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Σχέσεις των βασικών αξόνων κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού με τις μεταβλητές της ανάλυσης.

Άξονες	-				+			
	μετα-βλητός*	Συσχ	Συντ	Συμφ	μετα-βλητός*	Συσχ	Συντ	Συμφ
1	Γ12	689	286	41	Α30	591	379	24
	Γ9	660	380	58	Α32	564	309	62
	Α2	574	626	82	Α17	531	732	26
	Α9	544	336	30	Γ25	496	3324	144
	Γ2	508	638	34	Α31	490	290	31
	Α11	485	439	14	Α25	482	2181	191
	Α1	450	666	22	Γ28	380	392	15
	Α3	473	467		Γ30			19
	Γ13	430	321		Α28			17
	Α5	421	414					
	Α13	424	274	17				
2	Α32			43	Α25	511	2246	347
	Α31			29	Γ25	497	3329	246
	Γ30			26	Α2			57
	Α28			16	Γ9			23
	Α35			15	Γ2			20
	Α29			14	Α1			17
3	Α24	431	375	297	Α28			65
	Α35			199	Α32			54
	Γ35			78	Α22			19
	Α36			34	Α6			16
	Α31			32	Γ30			16
	Γ36			21	Α19			15
	Γ24			18	Α34			15

* Το αριθμητικό μέρος παραπέμπει στον α/α του Πίνακα 2 και τα Α και Γ στο φύλο.

Αν η παρουσία των περιθωριακών κατηγοριών στον πρώτο άξονα υποδηλώνει συνάφεια του χωροθετικού τους σχήματος με τις εργατικές-λαϊκές ΚΕΚ, ο δεύτερος άξονας υποδηλώνει την παράλληλη σχετική απομόνωση των περιθωριακών κατηγοριών που απασχολούνται ειδικότερα στον πρωτογενή τομέα. Η απομόνωση αυτή μπορούμε να υποθέσουμε ότι είναι σημαντική καθώς η ποσοστιαία σημασία του δεύτερου άξονα, ο οποίος αναφέρεται αποκλειστικά στο φαινόμενο αυτό, είναι πολύ αυξημένη (21%)¹⁵.

Ο τρίτος και τελευταίος σημαντικός άξονας αφορά τη χωροθέτηση του βασικού κορμού των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα [Α24]. Η σημασία του άξονα αυτού είναι σχετικώς περιορισμένη στη Λάρισα (4% της συνολικής πληροφορίας αποδίδεται από τον άξονα αυτόν) σε αντίθεση με άλλες πόλεις (Πάτρα, Βόλος κ.λπ.)

15. Οι τρεις μικρότερες πόλεις (Βόλος, Λάρισα, Ηράκλειο) εμφανίζουν αρκετά σημαντικότερο δεύτερο άξονα από τις τρεις μεγαλύτερες (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα) (Μαλούτας, 1996β: 4-5), κάτι που οφείλεται στο συνδυασμό του απλούστερου χωροθετικού σχήματος της κοινωνικοεπαγγελματικής ιεραρχίας που τις χαρακτηρίζει (σε μεγάλο βαθμό ταυτόσημο με τη διάκριση κέντρου-περιφέρειας) με τον έντονο διαχωρισμό ορισμένων περιθωριακών ΚΕΚ.

όπου εμφανίζεται τουλάχιστον διπλάσια (Μαλούτας 1996β). Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους, έναν τεχνικό-διοικητικό και έναν ουσιαστικό. Πρώτον, η Λάρισα δεν αποτελεί πολεοδομικό συγκρότημα με αποτέλεσμα η περιοχή μελέτης να μην περιλαμβάνει τους καθαρώς αγροτικούς οικισμούς της άμεσης περιφέρειάς της (Γιάννουλη, Φαλάνη, Νίκαια, Τερψιθέα, Ομορφοχώρι, Κουλούρι κ.λπ.)¹⁶, η ύπαρξη των οποίων θα τόνιζε τη διάσταση αυτή όπως, για παράδειγμα, στο ΠΣ Βόλου. Δεύτερον, ως πόλη με εντονότερο γεωργικό χαρακτήρα¹⁷, η Λάρισα διαθέτει μεγαλύτερο και ομοιογενέστερα καταναμημένο πληθυσμό που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα.

2.1. Χωροθετικά σχήματα των ΚΕΚ στον ιστό της πόλης

Έχοντας προσδιορίσει την κοινωνικοεπαγγελματική φυσιογνωμία των τριών παραγοντικών άξονων, προχωρούμε στην αποσαφήνιση της γεωγραφικής τους αναφοράς. Από τον Πίνακα 4 προκύπτει ότι ο πρώτος άξονας συγκροτείται από έξι ζώνες οι οποίες βρίσκονται στο κέντρο της πόλης (συννοικίες Αγίων Σαραντά, Αγίου Κωνσταντίνου, Αγίου Νικολάου, Αγίου Αχιλλίου) και σε τμήμα της Νέας Σμύρνης [Z18], και ερμηνεύει ικανοποιητικά (Συσχ >50%) τέσσερις, από τις οποίες οι τρεις βρίσκονται στο κέντρο και η μία στο βορειοανατολικό άκρο της πόλης. Στις τρεις ζώνες του κέντρου χωροθετούνται υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ όπως φαίνεται στα Διαγράμματα 3 και 4, ενώ σε εκείνη του βορειοανατολικού άκρου εγκαθίστανται κυρίως περιθωριακές και εργατικές ΚΕΚ.

Ο δεύτερος παραγοντικός άξονας συγκροτείται από πέντε κυρίως κεντρικές ζώνες ενώ ερμηνεύει μία [Z18]. Σε αυτήν συγκεντρώνεται η περιθωριακή ομάδα των εργατών και εργατριών γης.

Τέλος ο τρίτος άξονας αποδίδει εν μέρει μια ζώνη [Z40], η οποία βρίσκεται στην περιοχή της Φιλιππούπολης όπου συγκεντρώνονται γεωργοί, ενώ συγκροτείται από αρκετές ζώνες που στο σύνολο τους είναι περιφερειακές. Η Z40 δεν έχει ποσοστό απόδοσης από τον άξονα μεγαλύτερο του 50% και αυτό σημαίνει ότι οι εγκατεστημένοι αγρότες δεν παρουσιάζουν εκεί ανάλογη συγκέντρωση με των περιθωριακών κατηγοριών [Α/Γ25] στη ζώνη Z18, αλλά βρίσκονται πιο διάσπαρτα εγκατεστημένοι και σε άλλες ζώνες της πόλης.

16. Οι κοινότητες της Γιάννουλης, της Τερψιθέας και του Ομορφοχωρίου αναφέρονται εδώ επειδή το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο της Λάρισας (ΕΜΠ&Σ, 1987) προέβλεπε την ένωσή τους με την πόλη.

17. Στη Λάρισα-παρά το ότι δεν πρόκειται για πολεοδομικό συγκρότημα που περιλαμβάνει και αγροτικές κοινότητες, αλλά μόνο για τον κεντρικό δήμο-εκείνοι που ασκούν αγροτικό επάγγελμα εγγίζουν το 5% των οικονομικά ενεργών, ενώ στις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις είναι αισθητά λιγότεροι (βλ. Πίνακα 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Σχέσεις των βασικών αξόνων κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού με τις χωρικές ενότητες (ζώνες) της ανάλυσης

Αξονες	Ζώνες*	-			+			
		Στοιχ	Συντ	Συμφ	ζώνες	Στοιχ	Συντ	Συμφ
1	Z9	688	311	92	Z18	392	1514	443
	Z10	565	292	50	Z43	459	417	
	Z1	505	560	96	Z13	398	451	
	Z11	486	228	32	Z34	379	485	
	Z5	428	244	23	Z3	370	287	
	Z30	313	246		Z17	313	349	
2	Z19			23	Z18	407	1256	521
					Z1			61
					Z9			41
					Z10			25
3	Z40	315	317	152	Z19			82
	Z34			104	Z38			38
	Z4			97	Z7			31
	Z16			57	Z31			27
	Z33			53	Z13			20
	Z42			44				
	Z22			29				
	Z1			26				
	Z30			26				

* Η θέση των ζωνών παρουσιάζεται στο Χάρτη 1.

2.2. Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της παραγοντικής ανάλυσης

Στα Διαγράμματα 3 και 4 απεικονίζονται οι προβολές των ζωνών ανάλυσης και των ΚΕΚ στους παραγοντικούς άξονες 1 και 3. Μπορούμε συνεπώς να διακρίνουμε την τοποθέτηση των ΚΕΚ και των ζωνών κατοικίας τόσο ως προς την κοινωνική ιεράρχηση (οριζόντιος άξονας), όσο και προς τη διάσταση κέντρου-περιφέρειας (κάθετος άξονας).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Συνοπτική περιγραφή των τριών βασικών παραγοντικών αξόνων

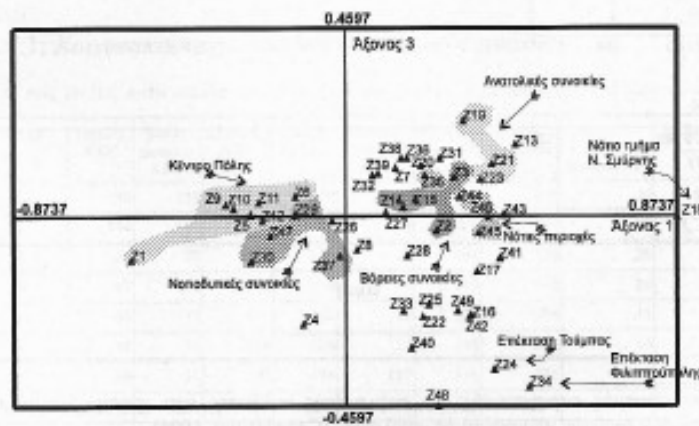
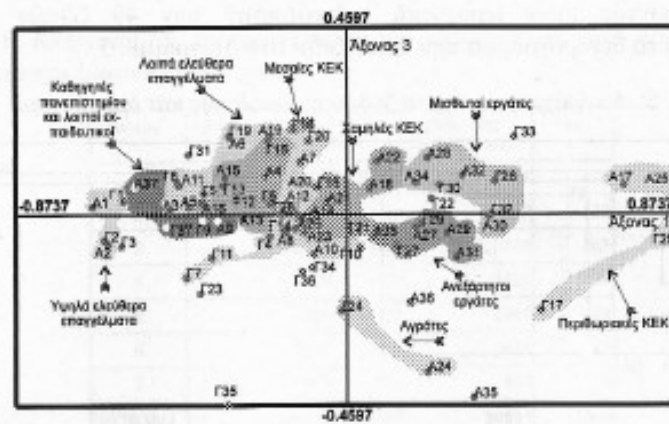
Αξονες	Φυσιογνωμία	Γεωγραφική αναφορά	% πληροφορίας
1	Επαγγελματική ιεραρχία	κέντρο-περιφέρεια	36
2	Κοινωνικός αποκλεισμός-περιθωριακοί	βορειοανατολικό τμήμα	21
3	Αγροτικό στοιχείο	ενδοπεριφερειακές διαφορές	4

Συνοψίζοντας (Πίνακας 5) αναφέρουμε ότι ο βασικότερος των αξόνων αναδεικνύει τη διαφορετική χωροθέτηση του τόπου κατοικίας των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ από τις υπόλοιπες. Διαφαίνεται έτσι ο αστικός χαρακτήρας του κέντρου της Λάρισας σε αντιδιαστολή με τον εργατικό χαρακτήρα των περικεντρικών περιοχών του Ιπποκράτη, της Νεάπολης, της Ανθούπολης, των Λαχανόκηπων και μέρους των Αγίων Σαράντα.

Ο δεύτερος άξονας επικεντρώνεται στη χωροθέτηση της περιθωριακής ομάδας των εργατών γης (τσιγγάνοι σε σημαντικό βαθμό), σε τμήμα της Νέας Σμύρνης, όπου η συγκέντρωσή τους είναι πολύ μεγάλη. Η έντονη ανισοκατανομή της κατηγορίας αυτής στο χώρο της πόλης σηματοδοτεί και το σημαντικό βαθμό του χωρικού αποκλεισμού τους¹⁸.

Τέλος, ο τρίτος άξονας αναφέρεται στη χωροθέτηση του τύπου κατοικίας των αγροτών, που δεν παρουσιάζει σημαντική διακύμανση στις ζώνες της πόλης (οριακά μόνο εμφανίζεται η Φιλιππούπολη ως προνομιακός τόπος εγκατάστασης αυτής της κατηγορίας).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ 3 & 4: Προβολή των ΚΕΚ και των ζωνών ανάλυσης στο επίπεδο που ορίζουν οι άξονες 1 (επαγγελματική ιεραρχία) και 3 (αγροτικό στοιχείο)

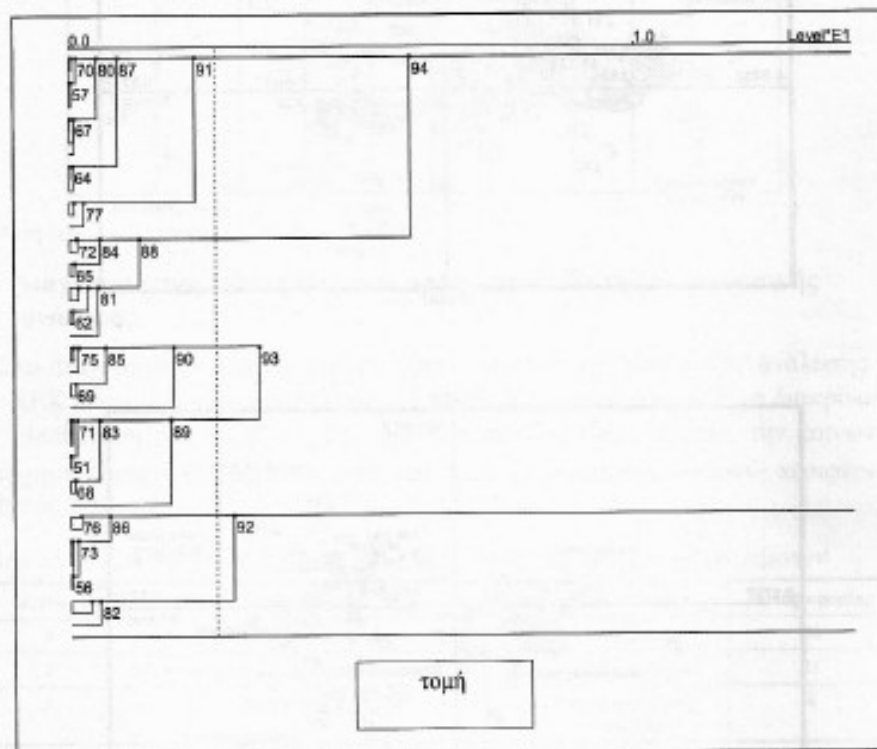
18. Ο κοινωνικός αποκλεισμός στην περιοχή αυτή έγινε πρόσφατα αντικείμενο ειδικής μελέτης (Σομαράς, 1998).

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΖΩΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (ΤΑΞΙΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ)

Η ταξινομική ανάλυση επιτρέπει την ομαδοποίηση των ζωνών κατοικίας ανάλογα με τη δομή της κατανομής των κοινωνικοεπαγγελματικών τύπων στο χώρο της πόλης, την οποία ανέδειξε η παραγοντική ανάλυση. Όπως είδαμε, τρεις βασικοί άξονες συνοφίζουν τη δομή αυτή για τη Λάρισα και κάθε ζώνη κατοικίας ιεραρχείται διαφορετικά ως προς τον καθένα. Η διαφορετική αυτή θέση των ζωνών κατοικίας ως προς τους τρεις άξονες της κοινωνικοεπαγγελματικής διαίρεσης αποτελεί την παράμετρο βάσει της οποίας πραγματοποιείται η ομαδοποίηση των ζωνών. Πρακτικά, η επιλογή αυτή συνεπάγεται τη χρησιμοποίηση των συντεταγμένων των ζωνών επί των τριών αξόνων ως μεταβλητών ταξινόμησης¹⁹.

Προχωρώντας στην ιεραρχική ταξινόμηση²⁰ των 49 ζωνών κατοικίας λαμβάνουμε το δενδρόγραμμα που εικονίζεται στο Διάγραμμα 5.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5: Δενδρόγραμμα της ταξινομικής ανάλυσης και αρχική τομή

19. Ο συνδυασμός παραγοντικής και ταξινομικής ανάλυσης έχει χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο αρκετών κλασικών ερευνών παραγοντικής οικολογίας (Cadwallader, 1996).

20. Για τους λόγους επιλογής της συγκεκριμένης (ιεραρχικής) τεχνικής, βλ. Μαλούτας (1996α: 90-92). Για την ταξινομική ανάλυση γενικότερα, βλ. Everitt (1993), Aldenderfer, Blashfield (1984), Jambu (1989).

Η τομή που πραγματοποιήσαμε οδηγεί σε λύση επτά ομάδων²¹ (Πίνακας 6) με πολύ ικανοποιητικό επίπεδο διαομαδικής διακύμανσης (>90%), δηλαδή ομάδων με έντονη εσωτερική ομοιογένεια. Χρησιμοποιώντας και τους πίνακες 7.1 και 7.2 βλέπουμε ότι η μεγαλύτερη ομάδα (1) είναι εκείνη που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ. Στις ζώνες που περιλαμβάνει, οι υψηλές και οι μεσαίες ΚΕΚ ανέρχονται σε 59% του ενεργού πληθυσμού έναντι 46% που διαθέτουν στο σύνολο της πόλης. Παράλληλα, στις ίδιες ζώνες συγκεντρώνεται το 58% των υψηλών και το 55% των υψηλών-μεσαίων ΚΕΚ, ενώ το ειδικό βάρος των ζωνών αυτών στον ενεργό πληθυσμό είναι 41%.

Η ομάδα 2, με ειδικό βάρος 15% στον ενεργό πληθυσμό, είναι πολύ συγγενής με την προηγούμενη, παρουσιάζοντας όμως μικρότερη απόκλιση από το μέσο όρο για το σύνολο της πόλης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Κατανομή του πραγματικού και του ενεργού πληθυσμού στις ομάδες της κοινωνικοεπαγγελματικής τυπολογίας

ΟΜΑΔΑ	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	%	ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	%
1	42922	405	16438	412
2	15091	142	5529	139
3	28108	265	10478	263
4	8069	76	3115	78
5	7960	75	2961	74
6	1334	13	469	12
7	2548	24	907	23
ΣΥΝΟΛΟ	106032	1000	39897	1000

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ιδία επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.1: Κοινωνικοεπαγγελματικοί τύποι ζωνών ανάλυσης

επί τοις χιλίοις κατά ομάδα / με σκίαση οι τιμές άνω του μέσου όρου στη κατηγορία

ΟΜΑΔΑ	Υψηλές ΚΕΚ	Υψηλές-μεσαίες ΚΕΚ	Μεσαίες ΚΕΚ	Χημλ. Τροισγ.	Περιθωριακές ΚΕΚ	Εργάτες ανεξάρτητου	Εργάτες μισθοί	Παραδοσιακές κατηγορίες	Απρότες
1	158	159	273	99	7	89	160	26	29
2	144	150	245	94	8	102	197	30	30
3	60	77	206	120	14	141	329	26	27
4	47	59	160	119	10	177	356	26	46
5	51	71	179	106	12	177	289	45	69
6	48	31	128	114	15	194	361	31	77
7	30	31	119	84	197	136	325	18	60
ΣΥΝΟΛΟ	110	118	231	105	14	120	240	28	34

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ιδία επεξεργασία

21. Για την πρακτική χρήση του δενδρογράμματος στην ταξινομική ανάλυση, βλ. Μαλούτας (1998α).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.2: Κατανομή των ΚΕΚ στους κοινωνικοεπαγγελματικούς τύπους ζωνών ανάλυσης

επί τους χιλίους κατά ομάδα / με σκίαση οι τιμές άνω του μέσου όρου στη ομάδα

ΟΜΑΔΑ	Υψηλές ΚΕΚ	Υψηλές-μειστές ΚΕΚ	Μειστές ΚΕΚ	Χαμηλ. Τριτογ.	Περιθωριακές ΚΕΚ	Εργάτες ανεξάρτητοι	Εργάτες μισθωτοί	Ποροδοσιακές κατηγορίες	Αγρότες	ΣΥΝΟΛΟ
1	583	548	481	381	213	303	272	379	346	407
2	198	193	162	136	81	130	125	167	132	152
3	140	167	228	291	249	299	351	235	202	255
4	33	39	54	88	57	115	115	71	106	78
5	34	44	57	74	63	108	88	120	147	73
6	5	3	6	12	12	19	17	13	26	12
7	6	6	12	19	324	26	31	15	41	23

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία.

Οι ομάδες 3 και 4 έχουν εργατικό χαρακτήρα: το ποσοστό των εργατών σε αυτές είναι 50% περίπου έναντι 36% στο σύνολο της πόλης και συγκεντρώνουν το 47% των μισθωτών εργατών, ενώ το ειδικό τους βάρος στον ενεργό πληθυσμό είναι 33%. Εκείνο που τις διαφοροποιεί μεταξύ τους είναι ο βαθμός εργατικής συγκέντρωσης, που είναι μεγαλύτερος στη δεύτερη, η οποία χαρακτηρίζεται και από σημαντικά μεγαλύτερη συγκέντρωση αγροτών.

Οι ομάδες 5 και 6, με ειδικό βάρος στον ενεργό πληθυσμό 7,5% και 1,2% αντίστοιχα, είναι εργατικές με έντονη αγροτική παρουσία. Διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την παρουσία υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ, που είναι εξαιρετικά περιορισμένη στην ομάδα 6.

Η τελευταία ομάδα (7) χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα έντονη συγκέντρωση περιθωριακών κατηγοριών (εργατών γης, αλλά και πλανοδίων πωλητών). Οι κατηγορίες αυτές ανέρχονται σε 20% του ενεργού πληθυσμού της έναντι 1,5% στο σύνολο της πόλης. Παράλληλα, στο εσωτερικό της ομάδας αυτής, που αποτελείται από μία μόνο ζώνη, συγκεντρώνεται το 32% των περιθωριακών κατηγοριών της πόλης, παρά το περιορισμένο ειδικό της βάρος (2,3%) στον ενεργό πληθυσμό.

Μια συνοπτική εικόνα του κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού στη Λάρισα παρουσιάζεται στον Πίνακα 8. Υπάρχει σχετική πληθυσμιακή ισορροπία μεταξύ των περιοχών όπου υπερεκπροσωπούνται οι υψηλές ΚΕΚ (ομάδες 1 και 2) και των περιοχών όπου υπερεκπροσωπούνται οι εργατικές-λαϊκές ΚΕΚ (ομάδες 3 έως και 7). Οι υψηλές ΚΕΚ παρουσιάζουν τριπλάσιο ποσοστό στις περιοχές όπου υπερεκπροσωπούνται σε σχέση με τις εργατικές-λαϊκές περιοχές, ενώ οι μισθωτοί εργάτες παρουσιάζουν αντίστοιχως διπλάσιο ποσοστό στις δικές τους περιοχές σε σχέση με εκείνες των υψηλών ΚΕΚ. Παράλληλα, ο πληθυσμός των "ακραίων" κατηγοριών συγκεντρώνεται κυρίως στις περιοχές όπου υπερεκπροσωπούνται αντίστοιχα: 78% των υψηλών ΚΕΚ στις ομάδες 1 και 2 και 60% των μισθωτών εργατών στις ομάδες 3 έως και 7.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Συνοπτική απόδοση των βασικών μεγεθών του κοινωνικο επαγγελματικού διαχωρισμού

ΤΥΠΟΣ ΖΩΝΩΝ	ΥΨΗΛΟΣ ΚΕΚ		ΜΙΣΘΩΤΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ		ΕΝΕΡ. ΠΛΗΘ.
	% στην περιοχή	% στην κατηγορία	% στην περιοχή	% στην κατηγορία	% στην περιοχή
ΥΨΗΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΟΣ	154	781	170	397	559
ΕΡΓΑΤΙΚΕΣ-ΛΑΙΚΕΣ	54	219	328	603	441
ΣΥΝΟΛΟ	110	1000	240	1000	1000

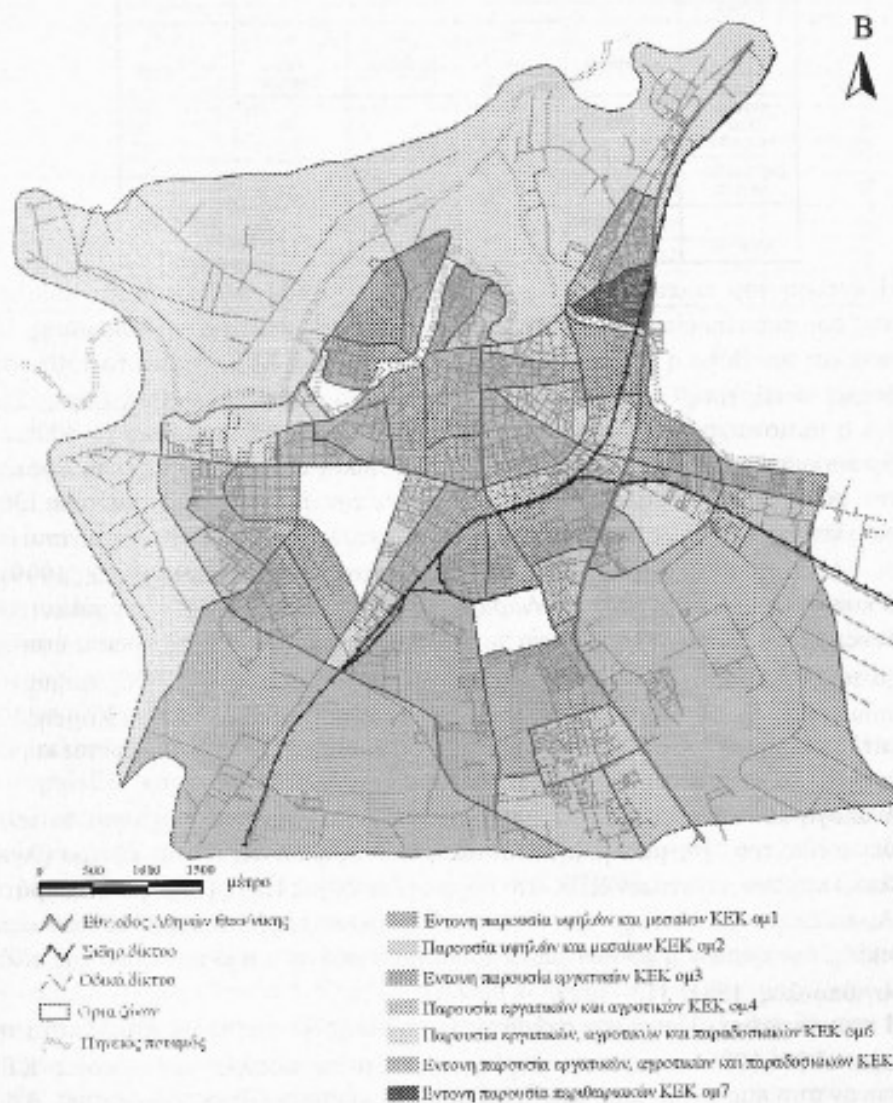
Η ένταση του κοινωνικού διαχωρισμού στη Λάρισα παρουσιάζεται ανάλογη εκείνης που παρατηρείται στο Βόλο και υπολείπεται σημαντικά της αθηναϊκής. Στη Λάρισα και τον Βόλο η υπερεκπροσώπηση των υψηλών ΚΕΚ φθάνει το 150% στις ευρύτερες "δικές τους" περιοχές και το 200%-220% στις πλέον αμιγείς ζώνες. Στην Αθήνα η αντίστοιχη υπερεκπροσώπηση ξεπερνά σε ορισμένες ζώνες το 400%. Η υπερεκπροσώπηση των μισθωτών εργατών στις "δικές τους" περιοχές είναι λιγότερο έντονη και στις τρεις πόλεις. Στη Λάρισα και τον Βόλο κυμαίνεται στο 130% περίπου και φθάνει μέχρι 160% σε ορισμένες ζώνες, ενώ στην Αθήνα κυμαίνεται στο 150%-160% και σε ορισμένες ζώνες υπερβαίνει το 200% (Μαλούτας κ.ά., 1999).

Ο κοινωνικός διαχωρισμός στη Λάρισα παρουσιάζει κατά βάση δύο ομόκεντρους κύκλους, με το κέντρο της πόλης να χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ και την περιφέρεια - με εξαίρεση ένα ολιγοπληθές τμήμα στα νοτιοδυτικά - από τη συγκέντρωση εργατικών-λαϊκών ΚΕΚ (Χάρτης 2). Περαιτέρω διαφοροποιήσεις, στο γενικό και απλό αυτό σχήμα, εμφανίζονται κυρίως στο εσωτερικό της περιφέρειας της πόλης.

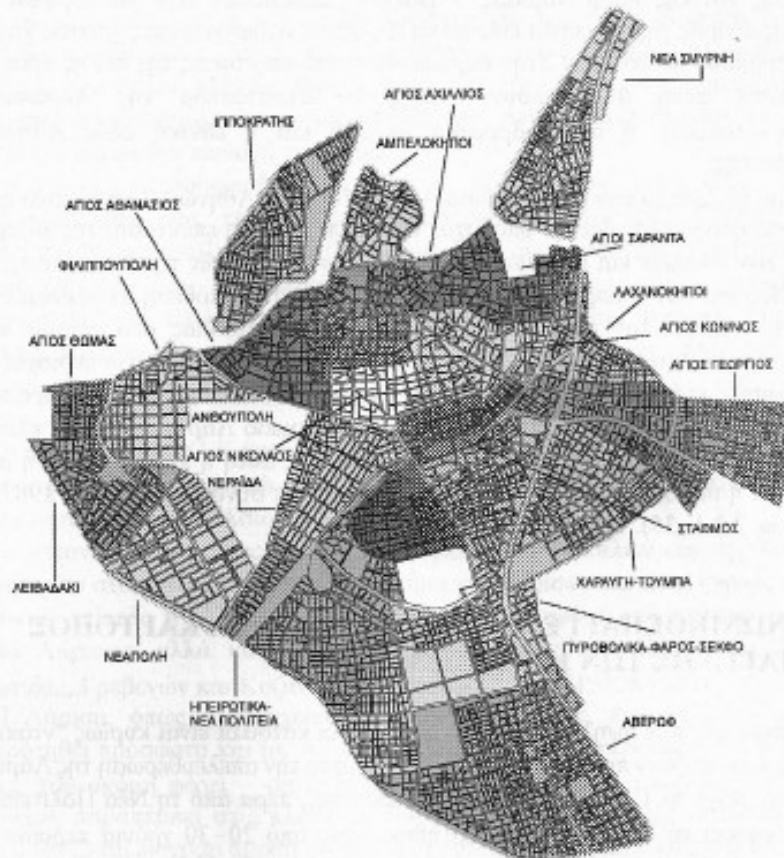
Ανάλογη κοινωνικοεπαγγελματική διαίρεση παρουσίαζε η πόλη κατά το τέλος της δεκαετίας του '70, με την εγκατάσταση των υψηλών ΚΕΚ στο κέντρο (Άγιος Αχίλλιος) και των εργατικών ΚΕΚ στο βορρά (Ζωοδόχος Πηγή [σήμερα Ιπποκράτης και Αμπελόκηποι]). Μεταξύ των δύο αυτών πόλων τοποθετούνται οι υπόλοιπες συνοικίες, των οποίων η φυσιογνωμία προσέγγιζε εκείνη του μέσου όρου της πόλης (Τσουγιόπουλος, 1981: 115-122).

Η περιορισμένη αλλαγή του σχήματος κοινωνικής διαίρεσης της πόλης κατά την περίοδο 1977-1991 συνίσταται κυρίως στο ότι οι υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ διεύρυναν την παρουσία τους στις περιοχές του κέντρου (Άγιος Αθανάσιος, Άγιος Αχίλλιος, Άγιος Νικόλαος, Άγιοι Σαράντα, μέρος του Αγίου Κωνσταντίνου, Νεράιδα - οι παλιές συνοικίες) και στη νοτιοδυτική επέκταση της πόλης (πέρα από τις περιοχές Νέα Πολιτεία, Ηπειρώτικα, Νεάπολη). Παράλληλα, ο κοινωνικός διαχωρισμός εντάθηκε και λόγω της απόκλισης από το μέσο όρο των περισσότερων από τις περιφερειακές συνοικίες, όπως προκύπτει από την κοινωνική φυσιογνωμία των περιφερειακών περιοχών της πόλης κατά τη δεκαετία του 70 (Τσουγιόπουλος, 1981).

ΧΑΡΤΗΣ 2: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία των ζωνών κατοικίας

ΧΑΡΤΗΣ 3: Συνοικίες της Λάρισας

4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΠΕΚΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ο Πηνειός και η εύφορη γεωργική γη αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη της πόλης προς το βορρά. Άλλωστε, πολύ κοντά στη συνοικία του Ιπποκράτη βρίσκεται η κοινότητα της Γιάννουλης, η οποία ενώνεται πλέον με την αστική περιοχή της Λάρισας με τις νέες εργατικές κατοικίες. Έτσι δεν υπάρχει δυνατότητα η πόλη να επεκταθεί πέραν της Γιάννουλης χωρίς πρώτα να την ενσωματώσει, ενώ τόσο οι εργατικές κατοικίες όσο και ο αγροτικός χαρακτήρας της Γιάννουλης προδικάζουν, σε μεγάλο βαθμό, το κοινωνικό περιεχόμενο της επέκτασης προς αυτήν την κατεύθυνση.

Προς τα ανατολικά είναι αδύνατη η επέκταση, αφού σημαντικά εμπόδια αποτελούν η εύφορη γεωργική γη αλλά και η ανάπτυξη της βιομηχανίας στον άξονα της παλιάς εθνικής οδού Λάρισας - Βόλου²². Δεδομένων των ιδιομορφιών της ελληνικής αγοράς γης, δεν είναι εύκολο να αλλάξουν οι υφιστάμενες χρήσεις γης και να μετατραπούν σε αστικές. Στην παρεμπόδιση της επέκτασης της πόλης προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλουν επίσης το στρατόπεδο της Αεροπορίας (βορειοανατολικά), η σιδηροδρομική γραμμή και η εθνική οδός Αθηνών-Θεσσαλονίκης.

Η περιοχή μεταξύ των οδών Λάρισας-Ιωαννίνων και Αθηνών-Θεσσαλονίκης θα αποτελέσει στο μέλλον βασικό υποδοχέα της ανάπτυξης και επέκτασης της πόλης. Η διάχυση των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ πέραν των συνοικιών της Νεαπόλεως, του Λιβαδακίου και των Ηπειρώτικων ενισχύει την παραπάνω υπόθεση. Η αδυναμία της πόλης να καλύψει την ανάγκη για ορισμένο τύπο κατοικίας στο κέντρο, ωθεί ορισμένους από τους κατοίκους της να εγκαθίστανται στις παραπάνω περιοχές (ως την Τερψιθέα και τη Νίκαια). Επιπλέον, στο νοτιοδυτικό τμήμα της παραπάνω περιοχής εγκαταστάθηκαν το Περιφερειακό Νοσοκομείο Λάρισας, το νέο κλειστό Γυμναστήριο και η Δημοτική Πινακοθήκη. Άλλωστε, αυτή η περιοχή είναι η μόνη στην οποία η οικιστική χρήση μπορεί να επεκταθεί με συνοχή (ΕΜΠ&Σ, 1987, 4η φάση, κεφ. 2.2.1: 35).

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ οι κάτοικοι είναι κυρίως "ντόπιοι", απόγονοι νοικοκυριών που εγκαταστάθηκαν εκεί από την απελευθέρωση της Λάρισας (1881) και μέχρι το 1900. Η περιοχή της επέκτασης, πέρα από τη Νέα Πολιτεία, τα Ηπειρώτικα και τη Νεάπολη, δημιουργήθηκε πριν από 20-30 χρόνια περίπου και όσοι εγκαταστάθηκαν εκεί δεν έχουν κοινό τόπο καταγωγής. Η Νεράιδα είναι επίσης συνοικία που συγκροτήθηκε πρόσφατα και φιλοξενεί πληθυσμό από όλη την Ελλάδα.

Από προκαταρκτική επιτόπια έρευνα προέκυψε ότι στις συνοικίες μεγάλης συγκέντρωσης εργατικών στρωμάτων, και πιο συγκεκριμένα στις συνοικίες Πυροβολικά, Ηπειρώτικα, Ανθούπολη, Νεάπολη, Ιπποκράτης, στο βόρειο τμήμα του Αγίου Γεωργίου και στους Αμπελοκήπους (Ταμπάκικα - το παλιό ιστορικό κέντρο της Λάρισας), την πλειονότητα των κατοίκων αποτελούν παλινοστήσαντες από την Ανατολική Ρωμυλία στους οποίους παραχωρήθηκαν εκτάσεις (Νεάπολη), βλάχοι, караγκούνηδες και σαρακατσάνοι και πιο πρόσφατα Αγιώτες, Τυρναβίτες και Βολιώτες, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές έχουν μικτό πληθυσμό (μικρές συγκεντρώσεις

22. Έντονη παρουσία βιομηχανικών-βιοτεχνικών μονάδων σημειώνεται κατά μήκος του συγκεκριμένου άξονα (βιοτεχνική ζώνη σύμφωνα με το ΓΠΣ Λάρισας [ΕΜΠ&Σ, 1987, 2η φάση, κεφ. 2.2.3]).

κυρίως Κρητών, Επτανησίων και Τρικαλινών στον Άγιο Γεώργιο, την Ανθούπολη και τα Ηπειρώτικα αντίστοιχα).

Οι μικτές κοινωνικοεπαγγελματικές περιοχές βρίσκονται στις παρυφές του κέντρου (Σταθμός, τμήμα των Αγίων Σαράντα και του Αγίου Κωνσταντίνου, της Νεράιδας και της Νέας Πολιτείας). Στην συνοικία του Σταθμού η πλειονότητα των κατοίκων κατάγεται από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Μακεδονία. Στις υπόλοιπες ο πληθυσμός είναι μικτός εκτός των Αγίων Σαράντα όπου οι κάτοικοι προέρχονται από την περιοχή της Αγιάς.

Οι αγρότες εκπροσωπούνται σε όλες τις περιοχές της πόλης αλλά ιδιαίτερα συγκεντρώνονται στις περιαστικές (ειδικότερα στις συνοικίες Τούμπας, Αγίου Γεωργίου, Φιλιππούπολης και Λιβαδακίου). Στις δύο τελευταίες εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία, ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν εγκατασταθεί και πολλοί βορειοηπειρώτες. Στις υπόλοιπες κατοικεί σημαντικός αριθμός αγροτών που προέρχονται από τα χωριά του νομού. Άλλωστε όλες οι παραπάνω περιοχές συνορεύουν με καλλιεργήσιμες εκτάσεις υψηλής παραγωγικότητας.

Οι περιθωριακές ΚΕΚ βρίσκονται συγκεντρωμένες σε τμήμα της Νέας Σμόρνης. Είναι κυρίως τσιγγάνοι, ενώ το κύριο τμήμα των κατοίκων αποτελούν απόγονοι προσφύγων της Μικράς Ασίας.

Οι μετανάστες από τους γειτονικούς νομούς των Τρικάλων και της Καρδίτσας οδηγήθηκαν στο νότιο και νοτιοδυτικό τμήμα της Λάρισας και είναι κυρίως εργάτες. Σε εθνικό επίπεδο η πόλη έχει αντλήσει πληθυσμό κυρίως από την ενδοχώρα του νομού Λάρισας, αλλά και από τους νομούς Τρικάλων, Καρδίτσας, Πιερίας, Φθιώτιδας, Γρεβενών και Κοζάνης (Τσουγιόπουλος, 1981: 126-130).

Η Λάρισα, όπως όλες σχεδόν οι ελληνικές πόλεις, έχει σε μεγάλο βαθμό συγκροτηθεί πρόσφατα και με πολύ ταχείς ρυθμούς. Η συγκρότηση του χώρου της πόλης, που ακόμη φέρει - όπως είδαμε - σαφή ίχνη του τόπου καταγωγής των κατοίκων, παραπέμπει στις κλασικές διαδικασίες της ελληνικής αστικοποίησης²³. Δεν εμφανίζεται ωστόσο άμεση συσχέτιση μεταξύ τόπου καταγωγής και ΚΕΚ, αλλά κυρίως μεταξύ εποχής εγκατάστασης στην πόλη και ΚΕΚ. Η συσχέτιση αυτή παρατηρείται και σε άλλες ελληνικές πόλεις και ιδιαίτερα στην Αθήνα (Μαλούτας, 1990: 46-49), με τους παλαιότερους κατοίκους (οι οποίοι στη Λάρισα είναι κάτοικοι του κέντρου κατά τεκμήριο) να παραπέμπουν στις υψηλότερες ΚΕΚ. Παράλληλα, οι υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ διευρύνουν την εδαφική κυριαρχία τους σε ζώνες πρόσφατης συγκρότησης, μακριά από περιοχές όπου ο κοινός τόπος καταγωγής των κατοίκων είναι ακόμη πρόδηλος. Ο κοινός τόπος καταγωγής αποτελεί και έμμεσο δείκτη παρουσίας παραδοσιακών διαδικασιών στέγασης, οι οποίες διαμορφώνουν δομές που εμποδίζουν τον κοινωνικό διαχωρισμό (Μαλούτας, 1992) καθώς εμποδίζουν την "ομαλή" λειτουργία των μηχανισμών αγοράς γης και κατοικίας.

23. Διάφορες όψεις των διαδικασιών αυτών αναλύονται από τους Λιοντιδίου (1989 και 1990), Οικονόμου (1987 και 1988), Μαλούτα (1990) κ.ά.

6. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΆΛΛΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΝΕΡΓΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Η ομαδοποίηση των ζωνών κατοικίας με βάση τις ΚΕΚ παρουσιάζει σημαντική συσχέτιση με ορισμένα άλλα χαρακτηριστικά του ενεργού πληθυσμού. Όσον αφορά τον κλάδο δραστηριότητας (Πίνακας 9), στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων κατηγοριών, αλλά και στις μικτές, συγκεντρώνονται οι απασχολούμενοι στους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, τη διαχείριση περιουσίας, τη δημόσια διοίκηση, την εκπαίδευση και την υγεία.

Η μεταποίηση και οι κατασκευές απασχολούν άτομα που κατοικούν κυρίως στις περιφερειακές ζώνες. Η διαφορά που παρατηρείται, σε σχέση με την Αθήνα, αφορά την ουσιαστική απουσία κλαδικής διαφοροποίησης εκείνων που κατοικούν σε υψηλές-μεσαίες και σε μικτές περιοχές καθώς και την απουσία σημαντικής διακύμανσης μεταξύ ζωνών όπου κυριαρχεί ο δευτερογενής τομέας στη συγκέντρωση κατοίκων που απασχολούνται στη μεταποίηση και τις κατασκευές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και κλάδος απασχόλησης (κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΓΕ	ΜΒ	ΗΛ	ΚΑ	ΕΜ	ΞΕ	ΜΕ	ΧΡ	ΔΕ	ΔΔ	ΕΚ	ΥΓ	ΑΥ	ΙΥ	ΣΥΝΟΛΟ
1	31	136	6	47	169	32	54	26	51	142	111	53	27	3	16438
2	32	168	5	68	164	33	62	21	37	121	101	35	24	4	5529
3	29	224	8	102	155	36	69	12	24	87	51	24	28	3	10478
4	50	247	5	129	157	32	62	5	17	80	49	24	24	2	3115
5	75	228	5	115	151	22	52	14	19	88	52	19	31	1	2961
6	81	220	6	160	122	21	62	0	17	94	34	24	26	0	469
7	205	229	1	120	160	30	38	3	14	53	14	18	21	9	907
ΣΥΝΟΛΟ	40	182	6	79	162	32	59	18	36	113	82	37	27	3	39897

ΓΕ = Γεωργία-αλιεία-ορυχεία

ΧΡ = Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί

ΜΒ = Μεταποιητικός βιομηχανίας

ΔΕ = Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις

ΗΛ = Παροχή ηλ. ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού

ΔΔ = Δημόσια διοίκηση και άμυνα

ΚΑ = Κατασκευές

ΕΚ = Εκπαίδευση

ΕΜ = Εμπόριο και επισκευές

ΥΓ = Υγεία και κοινωνική πρόνοια

ΞΕ = Ξενοδοχεία και εστιατόρια

ΜΕ = Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες

ΑΥ = Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικού συνόλου

ΙΥ = Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία.

Η ανεργία κατανέμεται άνισα μεταξύ των επτά ομάδων (Πίνακας 10). Το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας παρουσιάζουν οι ομάδες κατοικίας των υψηλών και μεσαίων κατηγοριών και το υψηλότερο εκείνη όπου κυριαρχούν οι περιθωριακές κατηγορίες, ακολουθούμενη από την ευρεία εργατική ομάδα με το περιορισμένο αγροτικό στοιχείο. Δεδομένου ότι η συσχέτιση ανεργίας και κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας διαμεσολαβείται από το χώρο, ο οποίος δεν είναι κοινωνικοεπαγγελματικά αμιγής, μπορούμε να υποθέσουμε ότι στην πραγματικότητα η ένταση της συσχέτισης που διαφαίνεται είναι αρκετά μεγαλύτερη²⁴.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και ανεργία (κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΑΝΕΡΓΟΙ
1	74
2	94
3	106
4	85
5	88
6	90
7	121
ΣΥΝΟΛΟ	88

Από τη συσχέτιση των κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων και της ηλικίας του ενεργού πληθυσμού (Πίνακας 11) προκύπτει ότι στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων κατηγοριών, και δευτερευόντως στις μικτές, συγκεντρώνεται το δυναμικότερο ως προς την ηλικία (25 έως 45 ετών) τμήμα του ενεργού πληθυσμού της πόλης. Το γεγονός αυτό συνδέεται με την πρόσφατη αστικοποίηση και την επίσης πρόσφατη μεγέθυνση των σχετικών κατηγοριών. Στην Αθήνα, αντίθετα, οι περιοχές μεγάλης συγκέντρωσης υψηλών ΚΕΚ είναι περιοχές υπερεκπροσώπησης του πιο ηλικιωμένου τμήματος του ενεργού πληθυσμού της πόλης²⁵.

24. Η υπόθεση αυτή συνεπάγεται βεβαίως ότι όχι μόνο δεν υπάρχει οικολογικό σφάλμα (με την έννοια της ασαφούς συσχέτισης μεταβλητών λόγω του ότι η σχέση τους διαμεσολαβείται από το χώρο), αλλά ότι αντίθετα στην προκειμένη περίπτωση η διαμεσολάβηση αυτή μεώνει την πραγματική ένταση της συσχέτισης ανεργίας και κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας.

25. Διαπίστωση από την πρώτη επεξεργασία των ανάλογων στοιχείων της απογραφής του 1991 για την Αθήνα. Βλ. Μαλοπούλα κ.ά. (1999).

ΠΙΝΑΚΑΣ 11: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και ηλικία (κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	ΣΥΝΟΛΟ
1	0	88	302	318	189	90	13	16438
2	1	109	300	298	189	94	10	5529
3	1	145	270	267	207	101	9	10478
4	1	140	252	287	224	93	4	3115
5	0	134	292	261	196	103	13	2961
6	0	160	215	247	267	107	4	469
7	7	228	277	233	167	79	10	907
ΣΥΝΟΛΟ	1	118	287	293	197	94	11	39897

A1 = κάτω των 14 ετών
 A2 = 15-24 ετών
 A3 = 25-34 ετών
 A4 = 35-44 ετών
 A5 = 45-54 ετών
 A6 = 55-64 ετών
 A7 = άνω των 64 ετών

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία.

Η κοινωνικοεπαγγελματική συγκρότηση των ζωνών κατοικίας είναι αναμενόμενο να εμφανίζει έντονη συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων. Πράγματι, από τον Πίνακα 12 προκύπτει ότι στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ το ποσοστό των αποφοίτων ΑΕΙ είναι 25%, ενώ στο σύνολο των υπολοίπων περιοχών - πλην των μικτών - δεν ξεπερνά το 10%. Παράλληλα, το ποσοστό εκείνων που δεν τελείωσαν Δημοτικό ανέρχεται σε 27,7% στην περιοχή όπου κυριαρχούν οι περιθωριακές ομάδες, ενώ δεν ξεπερνά το 5% στο σύνολο της πόλης και το 2,5% στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και μορφωτικό επίπεδο (κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	ΣΥΝΟΛΟ
1	258	69	313	51	67	220	22	16438
2	194	69	267	61	87	289	34	5529
3	90	43	233	64	94	413	63	10478
4	72	29	177	72	89	497	65	3115
5	88	29	213	67	100	437	66	2961
6	32	30	177	45	83	537	96	469
7	36	15	143	49	68	411	277	907
ΣΥΝΟΛΟ	170	55	262	58	81	326	48	39897

E1 = Ανώτατη (Α.Ε.Ι)
 E2 = Ανώτερη (Τ.Ε.Ι)
 E3 = Μέση (Λύκειο)
 E4 = Μέση τεχνική
 E5 = Υποχρεωτική (Γυμνάσιο)
 E6 = Στοιχειώδης (Δημοτικό)
 E7 = Ούτε στοιχειώδης

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία.

Η δομή του νοικοκυριού έχει παρουσιάσει σημαντικές διαφοροποιήσεις κατά τα τελευταία χρόνια απηχώντας τις σημαντικές μεταβολές στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον των πόλεων. Οι διαφοροποιήσεις αυτές κινούνται στην κατεύθυνση της δραστηκής μείωσης του ποσοστού της κλασικής μορφής οικογενειακής συγκρότησης του νοικοκυριού (πυρηνική) και της μεγέθυνσης εκείνου των οικογενειακά "αποδιοργανωμένων" μορφών νοικοκυριού (μονομελές, μονογονεϊκό)²⁶.

Στην Ελλάδα οι σχετικές αλλαγές παρουσιάζουν σημαντικά μικρότερη ένταση, ακόμη και στο χώρο των μεγάλων αστικών κέντρων (Maloutas 1995β). Στη Λάρισα, η πυρηνική μορφή νοικοκυριού καλύπτει το 50% και αν προστεθούν τα ζεύγη ξεπερνά το 65%, ενώ τα μονομελή και τα μονογονεϊκά ανέρχονται σε 13% και 4,7% αντίστοιχα (πίνακας 13)²⁷.

Η διαφοροποίηση της δομής του νοικοκυριού ως προς την κοινωνικο επαγγελματική συγκρότηση δείχνει ότι οι πιο σύγχρονες μορφές νοικοκυριού συγκεντρώνονται κυρίως στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ και η παραδοσιακότερη (διευρυμένο νοικοκυριό) στις εργατικές-λαϊκές και, ακόμη περισσότερο, στις περιοχές των περιθωριακών ΚΕΚ, όπου ξεπερνά το 20% έναντι 11,4% στο σύνολο της πόλης. Αλλωστε στις τελευταίες διατηρείται ακόμη ο αγροτικός χαρακτήρας της οικογένειας που είναι συνυφασμένος με την παραδοσιακή συγκρότηση του νοικοκυριού και τις σχετικές αξίες που, όπως σημείωνε ο Τσουγιόπουλος (1981: 62), αποτελούν τροχοπέδη στη διαδικασία αστικοποίησης.

Ωστόσο, η εμφανιζόμενη συσχέτιση της δομής του νοικοκυριού και της επαγγελματικής ιεραρχίας ενδέχεται να αποτελεί προϊόν οικολογικού σφάλματος καθώς μάλλον απορρέει απλώς από το γεγονός ότι και οι δύο αυτές μεταβλητές παρουσιάζονται εξαρτημένες από την απόσταση από το κέντρο. Η δομή του νοικοκυριού εμφανίζεται συνήθως εξαρτημένη από την απόσταση από το κέντρο της πόλης (Cadwallader 1996), σε αντιδιαστολή με την κοινωνική ιεραρχία, η οποία στις μεγαλύτερες πόλεις ακολουθεί άλλα (τομεακά) σχήματα. Παράλληλα, είναι αξιοσημείωτο ότι η παραπάνω συσχέτιση μεταξύ κοινωνικής ιεραρχίας και οικογενειακού τύπου στη Λάρισα (και στις άλλες μεσαίες ελληνικές πόλεις) είναι αντίστροφη εκείνης που παρουσιάζονταν στις αγγλοσαξωνικές κυρίως πόλεις. Η αντιστροφή αυτή οφείλεται αφ'ενός στην τελείως διαφορετική κοινωνική συγκρότηση του προαστιακού φαινομένου στις αγγλοσαξωνικές πόλεις, όπου τροφοδοτήθηκε κυρίως από μεσαία και υψηλά κοινωνικά στρώματα (Fishman 1987), και αφ'ετέρου στη σχετικώς περιορισμένη οικογενειακή αποδιάρθρωση των λαϊκών νοικοκυριών στις ελληνικές πόλεις (Maloutas 1998β).

26. Το ζήτημα αυτό συνδέεται προφανώς και με την αλλαγή των γυναικείων ρόλων στις διαδικασίες κοινωνικής αναπαραγωγής. Για μια σύντομη αναφορά στις τελευταίες σχετικές συζητήσεις, βλ. Hammett (1996: 93-97).

27. Ανάλογη είναι η δομή του νοικοκυριού σε όλες τις ελληνικές πόλεις. Στην Αθήνα τα μονογονεϊκά νοικοκυριά συγκεντρώνουν ελαφρώς μεγαλύτερο ποσοστό (6,5%), και σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη τα μονομελή νοικοκυριά παρουσιάζουν ποσοστό μεγαλύτερο από ότι στις μεσαίες ελληνικές πόλεις (ΕΣΥΕ, 1991 και σε μερικούς επεξεργασμένη μορφή Μιλιόπουλος κ.ά., 1999). Η "οικογενειακότερη" δομή του νοικοκυριού αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό των χωρών της Νότιας Ευρώπης. Για μια σύντομη τεκμηρίωση με βάση δεδομένα του EUROSTAT, βλ. Maloutas (1998β).

ΠΙΝΑΚΑΣ 13: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και δομή νοικοκυριού (κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΖΕ	ΖΕΠΑΙ	ΔΙΕΥΡ	ΜΟΝΟ	ΜΟΝΟ	ΠΟΛ	ΣΥΝΟΛΟ
1	154	477	87	47	184	52	14461
2	185	489	98	50	135	43	4912
3	167	532	145	48	80	28	8318
4	141	590	152	40	57	22	2263
5	166	533	142	49	75	35	2345
6	148	573	145	58	61	16	379
7	130	535	202	48	64	22	645
ΣΥΝΟΛΟ	161	506	114	48	131	40	33323

ΖΕ = Ζευγάρι

ΖΕΠΑΙ = Ζευγάρι με παιδιά

ΔΙΕΥΡ = Διευρυμένα

ΜΟΝΟ = Μονογονεϊκά

ΜΟΝΟ = Μονομελή

ΠΟΛ = Πολυμελή

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία.

Οι μηχανισμοί της αγοράς γης και κατοικίας είναι, σε τελική ανάλυση, εκείνοι που μεταφράζουν στο χώρο την κοινωνική ανισότητα και μορφοποιούν τον κοινωνικό διαχωρισμό (Μαλούτας 1992). Στη μεταπολεμική Ελλάδα οι μηχανισμοί αυτοί (Οικονόμου 1988) οδήγησαν σε διατήρηση πολύ υψηλών ποσοστών ιδιοκατοίκησης και κοινωνικής διάχυσής τους²⁸ - ακόμη και στην Αθήνα - κάτι που σημαίνει ότι η πλειονότητα εκείνων που αποτέλεσαν το μεγάλο κόμμα της εσωτερικής μετανάστευσης κατόρθωσε να ιδιοκατοικήσει.

Στη Λάρισα το ποσοστό ιδιοκατοίκησης εμφανίζεται αντιστρόφως ανάλογο της κοινωνικοεπαγγελματικής ιεραρχίας (Πίνακας 14). Η διαφοροποίηση αυτή (59% στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ, και άνω του 80% στις περισσότερες εργατικές-λαϊκές περιοχές), δεν θα πρέπει να αναχθεί σε πραγματική δομική σχέση μεταξύ καθεστώτος ενοίκησης και κοινωνικοεπαγγελματικής ιεραρχίας (*οικολογικό σφάλμα*). Ανάλογη κατάσταση παρουσιαζόταν και το 1977 όταν τα ποσοστά ιδιοκατοίκησης στις περιοχές υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ ήταν 32% ενώ στις εργατικές περιοχές πλησίαζαν το 70% (Τσουγιόπουλος 1981: 146). Πρόκειται μάλλον για τη σχέση του καθεστώτος ενοίκησης με την απόσταση της κατοικίας από το κέντρο, η οποία στη Λάρισα συναρτάται με την κοινωνικοεπαγγελματική ιεραρχία πολύ περισσότερο από ότι στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη²⁹. Η υπόθεση

28. Μετά από μια μεγάλη περίοδο σταθερότητας (στην Αθήνα κυμάνθηκε μεταξύ 54% και 57% κατά την περίοδο 1958-1986, βλ. Μαλούτας, 1990: 123), το ποσοστό ιδιοκατοίκησης παρουσίασε σημαντική αύξηση στις μεγάλες ελληνικές πόλεις, κατά τη δεκαετία του '80, ξεπερνώντας παντού το 60% (ΕΣΥΕ, 1991). Η σημαντική αυτή αύξηση παραπέμπει στη διαφοροποίηση των παραδοσιακών μεταπολεμικών τρόπων απόκτησης κατοικίας, η οποία λογικά οδηγεί στη βαθμιαία αλλοίωση της κοινωνικά ομοιογενούς διάχυσης της ιδιοκατοίκησης.

29. Μεταξύ των έξι μεγάλων ελληνικών πόλεων η σχέση κοινωνικοεπαγγελματικής ιεραρχίας και απόστασης από το κέντρο παρουσιάζεται εντονότερη στις τρεις μικρότερες, όπου οι υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ χρονοθετούνται κυρίως στο κέντρο.

αυτή επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το 1977 το καθεστώς ενοίκησης παρουσιαζόταν ανεξάρτητο της κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας σε συνθήκες όπου η διερεύνηση της σχέσης τους δεν διαμεσολαβείτο από το χώρο (Τσουγιόπουλος 1981: 62-63). Μπορούμε συνεπώς να υποθέσουμε ότι η ιδιοκατοίκηση κατανέμεται κοινωνικά με μεγαλύτερη ομοιογένεια από ότι αφήνει να εννοηθεί η γεωγραφική συνάρτησή της με τις διάφορες ΚΕΚ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και καθεστώς ενοίκησης (κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΙΔΙΟ	ΕΝΟΙ	ΑΛΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ
1	589	394	18	14461
2	674	296	31	4912
3	767	193	40	8318
4	803	171	26	2263
5	800	169	31	2345
6	813	166	21	379
7	803	129	68	645
ΣΥΝΟΛΟ	682	290	28	33323

ΙΔΙΟ = Νοικοκυριά με ιδιόκτητη κατοικία

ΑΛΛΟ = Νοικοκυριά με άλλο τρόπο απόκτησης κατοικίας

ΕΝΟΙ = Νοικοκυριά με ενοικιαζόμενη κατοικία

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία.

7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στη Λάρισα, όπως και στο σύνολο των μεγάλων ελληνικών αστικών κέντρων, τα βασικά χαρακτηριστικά της μεταβολής της κοινωνικοεπαγγελματικής δομής κατά την τελευταία εικοσαετία συνοψίζονται στη μεγάλη αύξηση των μη χειρωνακτικών επαγγελματικών κατηγοριών - και ιδιαίτερος των υψηλότερων που συνδέονται με την τριτοβάθμια εκπαίδευση και γενικότερα εκείνων που συνδέονται με δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα - και, παράλληλα, στην αριθμητική στασιμότητα και την ποσοστιαία συρρίκνωση εκείνων που σχετίζονται με το δευτερογενή.

Η περίοδος αυτή διαδέχθηκε μια φάση έντονης αστικοποίησης κατά την οποία σημαντικό τμήμα της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα πύκνωσε τις γραμμές του εργατικού δυναμικού των πόλεων (παράλληλα με το μεταναστευτικό ρεύμα). Οι διαδικασίες αυτές συνυφάνθηκαν με τη μεταπολεμική αναπτυξιακή συγκυρία και δημιούργησαν την ελληνική εκδοχή της, με την έντονη διάχυση της δυνατότητας κοινωνικής ανέλιξης. Το πρόσφατο αγροτικό παρελθόν, ο περιορισμένος χρόνος παραμονής και γενικότερα η αίσθηση προσωρινότητας στις χαμηλές ΚΕΚ, η συνύπαρξη στο πλαίσιο της ίδιας οικογένειας/νοικοκυριού θέσεων με πολύ διαφορετική ιεράρχηση στην κοινωνικοεπαγγελματική κλίμακα, σε συνδυασμό με

μηχανισμούς και πρακτικές στους τομείς της απασχόλησης (μεγάλη διόγκωση της απασχόλησης στο δημόσιο τομέα και μεγάλο ποσοστό αυτοαπασχόλησης) και της στέγασης (ποικιλότροποι μηχανισμοί διευκόλυνσης της πρόσβασης στην ιδιοκατοίκηση), δημιούργησαν προϋποθέσεις περιορισμένου κοινωνικού διαχωρισμού. Το "μικρομεσαίο θαύμα"³⁰ δεν αντανακλά, ωστόσο, μια διαρκή πραγματικότητα για την κοινωνική συγκρότηση των ελληνικών πόλεων, αλλά μια εύθραυστη συγκυριακή ισορροπία η οποία δεν μπορεί να αναπαράγεται χωρίς να αποσταθεροποιείται. Οι εξελίξεις κατά τη δεκαετία του '80 και του '90 έχουν σηματοδοτήσει την αύξηση των διαχωριστικών πιέσεων, οι οποίες έχουν εκφραστεί και χωρικά με αξιοσημείωτη ένταση ιδιαίτερα στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα (Maloutas 1993, 1998a).

Το βασικό σχήμα χωρικής διαίρεσης των ΚΕΚ στη Λάρισα αποτελείται από ομόκεντρους κύκλους, με τις υψηλότερες ΚΕΚ να καταλαμβάνουν το κέντρο, τις χαμηλότερες την περιφέρεια και στον ενδιάμεσο χώρο να τοποθετούνται περιοχές με μικτά ΚΕ χαρακτηριστικά³¹. Το βασικό αυτό σχήμα συμπληρώνεται από την έντονη χωρική απομόνωση των περιθωριακών ΚΕΚ (οι οποίες σε μεγάλο βαθμό διακρίνονται και από μειονοτικά χαρακτηριστικά). Η δυναμική του σχήματος, με την τάση μετακίνησης υψηλών ΚΕΚ προς τη νοτιοδυτική περιφέρεια, παραπέμπει σε σχήματα που ακολούθησε ο κοινωνικός διαχωρισμός στην Αθήνα, όπου το κέντρο έπαυε βαθμιαία να είναι ο προνομιακός τόπος εγκατάστασης των υψηλών ΚΕΚ.

Ο ιστός της πόλης εξακολουθεί να φέρει τα ίχνη του τόπου καταγωγής των κατοίκων, καθώς η συγκρότησή του είναι πρόσφατη και οι μηχανισμοί της αγοράς γης και κατοικίας είναι τέτοιοι που δεν οδηγούν σε ταχεία απόσπασή τους. Η κοινωνική διαίρεση, ωστόσο, δεν συνδέεται αμέσως με τον τόπο καταγωγής, αλλά με τη χρονολογία εγκατάστασης των κατοίκων στην πόλη. Η σχέση αυτή αναδεικνύει τη σημασία της φάσης εμπλοκής στη διαδικασία αστικοποίησης ως προς τη σημερινή θέση στην επαγγελματική ιεραρχία. Κατά τεκμήριο όσο παλαιότερη η εγκατάσταση στην πόλη τόσο μεγαλύτερες οι πιθανότητες κατοχής υψηλότερης θέσης.

Η ΚΕ τυπολογία συνδέεται και με άλλα χαρακτηριστικά του ενεργού πληθυσμού και των νοικοκυριών με τρόπο που συμπληρώνει την εικόνα της κοινωνικής διαίρεσης. Έτσι, η ανεργία αφορά κυρίως τις περιοχές όπου συγκεντρώνονται οι χαμηλότερες ΚΕ θέσεις. Η δομή του νοικοκυριού διαφοροποιείται – όπως είναι αναμενόμενο – με βάση τη διάσταση κέντρου-περιφέρειας (με τα μικρότερα νοικοκυριά να συγκεντρώνονται στο κέντρο και τα μεγαλύτερα στην περιφέρεια) και, δεδομένου ότι κατά την ίδια διάσταση αναπτύσσεται και η κοινωνική

30. Οι βασικοί παράμετροι συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας κατά την περίοδο αυτή έχουν αναλυθεί κυρίως από τον Κ. Τσουκαλά. Βλ. ειδικότερα Τσουκαλάς (1987).

31. Το σχήμα αυτό χαρακτηρίζει, μεταξύ άλλων, τις μεσογειακές πόλεις και, όπως αναφέρει η Λεοντίδου (1990), απηχώντας παλαιότερη διατύπωση του Timms (1971: 220-222), είναι αντίστροφο του κλασικού σχήματος διαχωρισμού που είχε προβάλλει ο Burgess με βάση τη δομή των αμερικανικών πόλεων (Leontidou 1990).

διαφοροποίηση, η σχέση κοινωνικής διαίρεσης και δομής του νοικοκυριού παραμένει ασαφής. Σχετικώς αδιευκρίνιστη παραμένει και η σχέση του καθεστώτος ενοίκησης με την κοινωνική διαίρεση, για την οποία ωστόσο, παλαιότερα στοιχεία (Τσουγιόπουλος 1981) και έρευνες σε άλλες πόλεις (Μαλούτας 1990 και 1995α) δείχνουν ότι παρουσιάζεται σε μεγάλο βαθμό ως σχέση μη εξάρτησης, ενώ το καθεστώς ενοίκησης συναρτάται έντονα με την απόσταση από το κέντρο της πόλης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ Η.Π. 1995, *Παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών και ιεραρχική ταξινόμηση. Παραδείγματα και εφαρμογές*, Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.
- ΕΣΥΕ 1991, *Απογραφή πληθυσμού 1991* (πινακοποιήσεις σε μαγνητικό μέσο).
- ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ (ΕΜΠ&Σ) 1987, *Λάρισα: Μελέτη ΓΠΣ* (4φάσεις), ΕΠΑ 1982-1984.
- ΚΑΡΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. 1999, *Κάθετη κοινωνική διαφοροποίηση στην αθήνα*, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- ΛΕΟΝΤΙΔΟΥ Α. 1989, *Οι πόλεις της σιωπής*, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ.
- ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ. 1990, *Αθήνα, κατοικία, οικογένεια. Ανάλυση των μεταπολεμικών πρακτικών στέγασης*, Αθήνα: ΕΚΚΕ / Εξάντας.
- ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ. 1992, "Κοινωνικός διαχωρισμός", στο Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ., (επιμ.), *Κοινωνική δομή και πολεοδομική οργάνωση στην Αθήνα*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σσ. 67-140.
- ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ. 1995α, "Δομή και δυναμική του κοινωνικού διαχωρισμού στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Βόλου", στο Μαλούτας Θ. (επιμ.), *Βόλος. Αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ. 1996α, "Ανάδειξη της κοινωνικοεπαγγελματικής φυσιογνωμίας του αστικού χώρου. Μεθοδολογικός οδηγός και ένα παράδειγμα: Βόλος", *Τόπος*, 11/96: 87-144.
- ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ. 1996β, *Η γεωγραφία της κοινωνικής ανισότητας στις ελληνικές πόλεις. Βασικοί άξονες κοινωνικοεπαγγελματικής διαίρεσης των μεγάλων και μεσαίων αστικών κέντρων*, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, σσ. 96-03.
- ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ. 1998, "Διερευνητικές μετρήσεις του κοινωνικού διαχωρισμού στις ελληνικές πόλεις", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 96/ Β 1998.
- ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ., ΠΑΝΤΑΖΗΣ Π. και ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ 1999, *Η κοινωνική μορφολογία των ελληνικών πόλεων*, Βόλος: Εργαστήριο Χωρικής Ανάλυσης & Θεματικής Χαρτογραφίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Φορέας ανάθεσης: ΥΠΕΧΩΔΕ / Διεύθυνση Πολεοδομικού Σχεδιασμού.
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 1987, "Η στεγαστική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64: 56-129.
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 1988, "Σύστημα γης και κατοικίας στη μεταπολεμική Ελλάδα", Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ., *Προβλήματα ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας, σσ. 57-114.
- ΠΑΝΤΑΖΗΣ Π. 1995, *Πολυμεταβλητή διερεύνηση του κοινωνικού διαχωρισμού στη Θεσσαλονίκη*, Διπλωματική εργασία, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

- ΣΩΜΑΡΑΣ Χ. 1998, *Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ρομ. Οι αιτίες, οι διαστάσεις, η πολιτική και οι επιπτώσεις του φαινομένου. Οι εγκατεστημένοι στα Νταμάρια της Νέας Σμύρνης Λάρισας*. Διπλωματική Εργασία, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- ΤΣΟΥΤΙΑΠΟΥΛΟΣ Γ. 1981, *Το ελληνικό αστικό κέντρο : Η περίπτωση της Λάρισας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ. 1987, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- ALDEGHI I., CHATEAU F., LAMBERT T., TABARD N. 1988, *Ressemblance et diversité sociales des quartiers de l'Île-de-France*, Paris: CREDOC.
- ALDENDERFER M.S., BLASHFIELD R.K. 1984, *Cluster analysis*, London: Sage.
- BASSETT K., SHORT J. 1980, *Housing and residential structure. Alternative approaches*, London: Routledge & Kegan Paul.
- BURTENSHAW D., BATEMAN M., ASHWORTH G.J. 1991, *The European city: A western perspective*, London: David Fulton.
- CADWALLADER M. 1996, *Urban geography. An analytical approach*, Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall.
- CROMPTON 1993, *Class and stratification*, Cambridge: Polity.
- DAVIES W. 1984, *Factorial ecology*, Aldershot: Gower.
- EVERITT B.S. 1993, *Cluster analysis*, London: Edward Arnold (3rd edition).
- EVERITT B.S. AND DUNN G. 1991, *Applied multivariate data analysis*, London: Edward Arnold.
- FISHMAN R. 1987, *Bourgeois utopias: The rise and fall of suburbia*, New York: Basic Books.
- GOTTDIENER M. 1994, *The social production of urban space*, 2nd edition, Austin TE: University of Texas Press.
- HAMNETT C. 1996, *Social geography. A reader*, London: Arnold.
- HAMNETT C. 1994, "Social polarisation in global cities. Theory and evidence", *Urban Studies*, 31, pp. 401-424.
- HAMNETT C. 1996, "Social polarisation, economic restructuring and welfare state regimes", *Urban Studies*, 33, pp. 1407-1430.
- JAMBU M. 1989, *Exploration informatique et statistique des données*, Paris: Dunod.
- KNOX P. 1994, *Urbanization. An introduction to urban geography*, Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall.
- KNOX P. 1995, *Urban social geography*, 3rd edition, London : Longman.
- LEONTIDOU L. 1990, *The Mediterranean city in transition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MALOUTAS T. 1993, "Social segregation in Athens", *Antipode*, 25 (3): 223-239.
- MALOUTAS T. 1995β, "Ségrégation urbaine et relations familiales dans les villes grecques: Athènes et Volos", *Sociétés Contemporaines*, 22/23: 89-106.
- MALOUTAS T. 1998α, "Social polarisation and segregation in Athens", XIVth World Congress of Sociology, RC21: session on *Globalisation and urban social structures*, Montreal, July 1998.
- MALOUTAS T. 1998β, "Family and housing in Southern Europe. A perspective from Greece", ENHR International Seminar: *Housing in Southern Europe. A different path?*, Madrid, 2-4 December 1998.
- MOLLENKOFF J.H. and CASTELLS M. (eds) 1991, *Dual city: Restructuring New York*, New York: Russel Sage Foundation.

- PRETECEILLE E. 1995, "Division sociale de l'espace et globalisation", *Societes Contemporaines*, 22/23, pp. 33-68.
- PRETECEILLE E., 1997, "Ségrégation, classes et politique dans la grande ville", in: Bagnasco A., Le Gales P. (Eds) *Villes en Europe*, pp. 99-127. Paris: La Découverte.
- RHEIN C. 1994, "La ségrégation et ses mesures", in: Brun J., Rhein C., (eds), *La ségrégation dans les villes*, Paris: L'Harmattan, pp. 121-62.
- SASSEN S. 1991, *The global city: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University Press.
- SHEVSKY E. Bell W. 1955, *Social area analysis*, Stanford CA: Stanford University Press.
- TIMMS D. 1971, *Urban mosaic: towards a theory of residential differentiation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- WHITE P. 1984, *The West European city. A social geography*, London: Longman.